

म. ग्रं. सं. ठाणे

विषय

लेखक

श्री. इ. पटवर्धन

सन

१९६२

०११२०६

संग्रहालय क्रमांक

पुस्तकाचे नांव

प्रति-संयोग

४६२

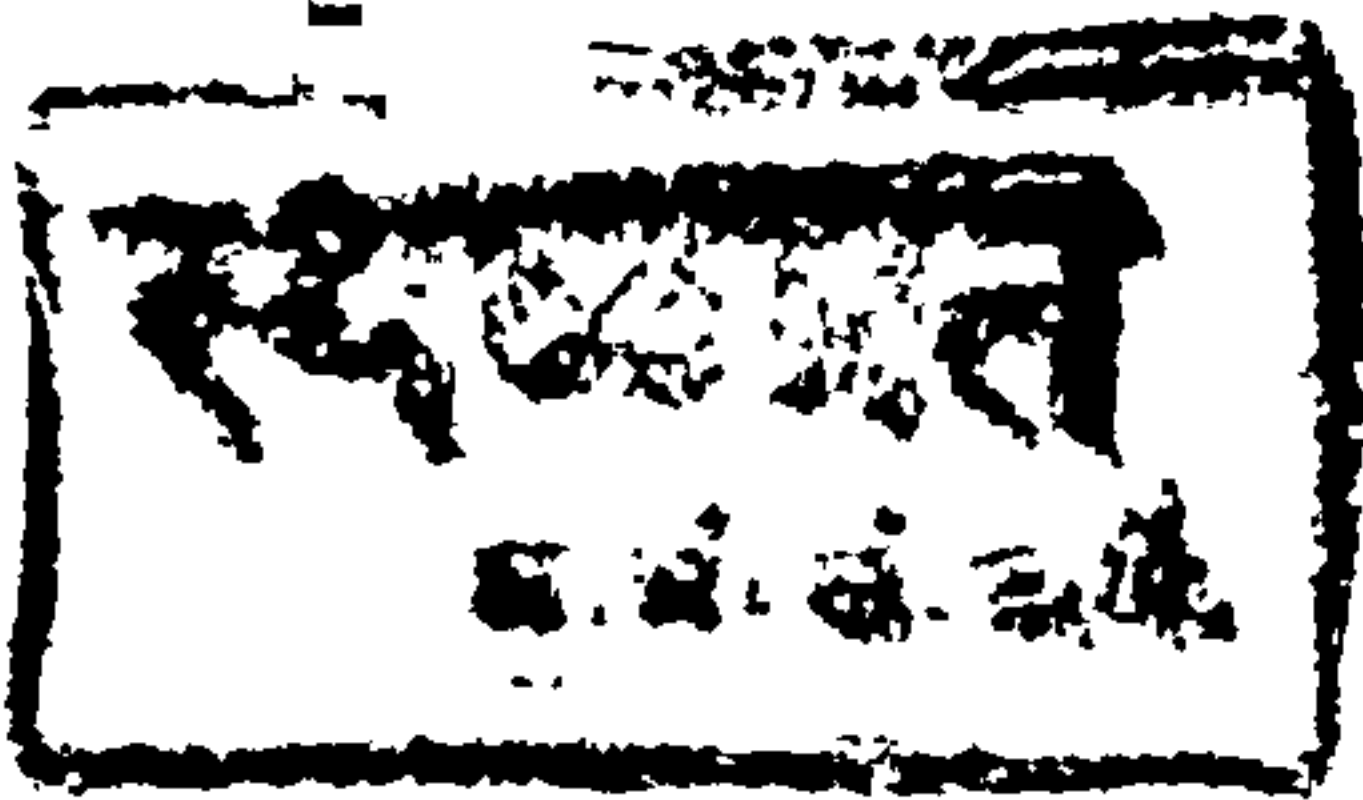
०१

जायक

see

17
11.4.

993

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

प्रीतिसंयोग नाटक.

एका ऊर्दू भाषेतील कादंबरीच्या आधारे
भास्कर हरि ऊर्फ आप्पासाहेब पटवर्धन
यांनी रचिलें तें

संस्थान कोल्हापूर येथें

विद्याविलास छापखान्यांत छापिलें.

(सन १८६७ च्या २५ आक्टाप्रमाणें ह्या नाट-
काचा प्रयोग करण्याचा व छापण्याचा वगैरे सर्व
हक्क मंथकत्यांनीं आपले स्वाधीन ठेविला आहे.)

सन १८९१ ई०. शके १८१३.

किंमत ४ आणे.

महाराष्ट्र शासन

राज्य शासन, मुंबई

२२५-१३

१०/११/१९९१

१०२

लहानसे नाटकाचे पुस्तक
रावसाहेब विठ्ठलराव हरि लिमये
न्यायाधीश संस्थान मिरज यांस,
आदरपूर्वक व परमपूज्य बुद्धीने
अर्पण केले असे.

ता० १ माहे सुसंवर
सन १८९१ ईसवी.

ग्रंथकर्ता,

भा० ह० पटवर्धन.

प्रस्तावना.

सदरहू 'प्रीतिसंयोग नाटक' हे या पुस्तकाचे नांव ठेवण्याचे कारण असे आहे कीं, ह्यामध्ये स्त्री आणि पुरुष यांचे प्रेम एकमेकांमध्ये कसे असले पाहिजे, ह्याचे एक चित्रच आहे असे हटले तरी चालेल. अलीकडे संगीत नाटकाची पुस्तके तयार करण्याची ज्यांस त्यांस गोडी लागल्यामुळे, शेंकडों पुस्तके छापून तयार झाली आहेत, व त्यांचे हजारो प्रयोग उत्तम तऱ्हेने होत आहेत. मी जो हा ग्रंथ तयार केला आहे, यांत योग्य स्थलीं गाणे घालून बाकीचे सर्व नाटक प्रोजच्या धोरणावर ठेविले आहे. हल्लीं जें हें लहानसे नाटक पुस्तकरूपानें पुढें करित आहे, हा माझा प्रथम प्रयत्न असल्यामुळे, दोषही आढळण्याचा संभव आहे. याबद्दल सुज्ञ वाचक क्षमा करतील अशी आशा आहे.

ला० १ माहे सप्तंबर }
सन १८९१ ईसवी. }

ग्रंथकर्ता.
भास्करराव हरि पटवर्धन.

०११-
~~२२~~
२२

प्रीतिसंयोग नाटक.

अंक १ ला.

प्रवेश १ ला.

(स्थळ :— इंद्रकचेरीचा महाल. इंद्र सिंहासनावर बसला आहे, परिचारक व सेवकजन उभे आहेत, पऱ्या हात जोडून उभ्या आहेत असें असतां पडदा उघडतो.)

पहिली परी— (गाते व नाचते.)

पद— (चाल, युवराजा व्वां०.)

अंबे मजला प्रसन्न होइ गे ॥

प्रभुचे चित्ता शांति देइ गे ॥

निश्चयी भक्ता पावसि तूं गे ॥

वरदानाते लवकर देइ गे ॥

जगज्जनाने तूं वास करी गे ॥

मजला तारुनि सन्निध नेइ गे ॥

भयहरणीं तूं हरण करी गे ॥

संकटदुःखा लया नेइ गे ॥ अंबे० ॥ १ ॥

इंद्रराज—पुरे पुरे. हे गंधर्वकन्यके तुला फार श्रम झाले आहेत. तर आतां तुझे गायन पुरे कर.

(पहिली परी एकीकडे उभी राहते.)

दुसरी परी—(गाते व नाचते.)

पद—[चाल, वंदन०]

शंकर मजला सुखकर होवो ॥

गिरिजाधिश तो आजी पावो ॥ चाल व० ॥

गौरि गणासह त्पांते पावुनी ॥

मजा दीसते बहुतचि नामी ॥

ऐसी शोभा नसे त्रिभुवनी ॥

वधुनि वाटते मजा अंतरी ॥ शंकर० ॥१॥

इंद्रराज—गंधर्वकन्ये तुझे गायन श्रवण करून

मला फार आनंद झाला आहे, तर तू आतां माझ्या सन्निध
ये. (दुसरी परी जवळ जाऊन उभी राहते.)

तिसरी परी—(गाते व नाचते.)

पद—[चाल]

विष्णुपदाचें स्मरण करावें ॥

सदोदीत त्या भजत असावें ॥

मायामय हें जग हो आहे ॥

एक दीन हें जाइ लयातें ॥

विसरूं नका हो विष्णुपदांतें ॥

अंतें तुझातें सुखदायक हें ॥ १ ॥

इंद्रराज—प्रिये, तुझ्या मुखांतून भगवानाचें पद
श्रवण करून मी फार खूष जाहलों आहे, तर तूही जरा
विश्रांति घे. (सर्व पन्थांकडे पाहून) अरे आज मी
फार दिवस पाहतों आहे; पण या सभेत फेरोजशाहा गंधर्वा-

ची कन्या बकावली दिसत नाहीं हे काय ? तिला आमचे सभेत घेऊन नृत्यगायन करण्याची कोणी मनाई केली आहे कीं काय ? हे दूतहो, तुम्हीं तिला प्रतिबंध केला असल्यास आतां तुमची रक्षा करून टाकतो.

दूत—महाराजाधिराज, ती बकावली परी एका मानव राजावर मोहित झाली आहे. ती त्याजबरोबर विवाह करून रात्रंदिवस त्याच्या खिदमतींत असते. सध्यां ती गंधर्व लोकाची वस्ती सोडून मृत्युलोकीं वास करित आहे हुजूर. (हात जोडतो.)

इंद्रराज—तर इतके दिवस हे वर्तमान तुम्हीं गुप्त कसे ठेवले ? मला पूर्वीच कां कळविले नाहीं. यावेळेस त्या जारिणी बकावलीला जर येथे घेऊन न याल, तर तुह्यांस ठार करीन.

दूत—राजाधिराज, खाविंदांचा जसा हुकूम. याक्षणीं तीस या चरणांपाशीं आणून हजर करितों.

(दूत जातात.)

सन्नोपरी— (गाते.)

पद— [चाल गजल.]

इंद्रराज तुम्हीं कृपा करावी ॥

बकावलीवरि दया असावी ॥

अपराधी हो जरि आहे ती ॥

महाराजांनी क्षमा करावी ॥

क्रोधानें ती दग्ध न व्हावी ॥

शांति तुझीही आजि वरावी ॥

विनती दासि ही करिते जवळी ॥

महाराजांनीं मान्य करावी ॥ इंद्रराज ० ॥ १ ॥

पद—[चाल धूपदावर.]

महाराज तुझीं महाराज ॥

बकावली ती आहे दासी ॥

आपुली आज्ञा मानिल साची ॥

दया आपुली तिजवर व्हावी ॥

सुखदुःखातें देतां आपणही ॥

आपणाविण तिस कोणी न जवळी ॥

राज ० तुझीं ० ॥ १ ॥

इंद्रराज—हे सन्नोपरी, तुझे या वेळचें पद या सम-
यास अनुसरून आहे यांत संशय नाही; परंतु परीनें कोठें
मानवाला वरलें आहे काय? किती झाले तरी ते मानव
नीच मृत्यु लोकाचे राहणारे, त्यांस या बकावलीनें वरिल्लें
हें तू न तळपायाची आग मस्तकाला भिनली आहे, ती
शांति व्हावी कशी?

सन्नोपरी—(हात जोडून) महाराजाधिराज, माझे
असें ह्मणणें आहे कीं, कांहीं तरी तिच्यावर दया करावी.
ती जरी अपराधी असली, तरी आपलीच दासीना?

इंद्रराज—तरी माझ्या कोपाचें फळ तिला मिळाल्या-

११/२०३ [५२]

वांचून राहणार नाहीं.

(बकावलीच्या मुसक्या बांधून दूत घेऊन येतात. तिच्या मागून लपतछपत ताजुलमुल्क प्रवेश करितो.)

इंद्रराज—हे व्यभिचारिणी बकावली, तुझ्या अंगाला मानवाची दुर्गाधि येत आहे. यावरून तू अगदी निःसंशय जारिणी ठरलीस. जारिणी, तुला तें पापकर्म करतांना लाज कशी वाटली नाहीं? चांडाळणी, तुझ्या आई-बापांनीं तरी तुला कसा रुकार दिला कोण जाणें. मला तुझे तोंड पहावेंसें सुद्धां वाटत नाहीं.

बकावली—महाराजाधिराज, माझ्या हांतून महान् अपराध झालेला आहे. याची क्षमा करणार आपणांवाचून कोणी नाहीं. (ताजुलमुल्क आश्चर्यानें इकडे तिकडे पाहतो.)

इंद्रराज—दूतहो, हिला भडकलेल्या अशिकुंडांत फेकून द्या. कां तर, इच्या अंगाला जी मानवाची दुर्गाधि लागली आहे ती जाऊन ही शुद्धता पावेल. (दूत तिला तेथील अशिकुंडांत ढकलून देतात व सर्व तिकडे पाहतात.)

ताजुलमुल्क—(दुःखानें आपल्याशीं) अरेरे ! बकावली, आतां तूं मला अंतरलीस. तुझ्या मार्गे हा आतां कसा राहिल. कायहो हे निर्दय देवदूत. एका क्षणांत कींही यांनीं हिला अशिकुंडांत फेकून दिली. आतां तुझी गांठ कधीं तरी पडेल काय ? कुठची आतां तुझी माझी गांठ पडायला. खरोखर आतां तूं मला

अंतरलीस. प्रिये बकावली, तूं अशिकुंडांत पडत असतां माझी पुष्कळ आठवण केली असशील, व नंतर त्या घोर अशिकुंडांत प्रवेश केला असशील नव्हे? तर प्रिये, मीही तुजकरितां ह्या पेटलेल्या अशिकुंडांत या देहार्चा आहुति देतो. (अशिकुंडाकडे जावयास निघतो.)

इंद्रराज—अगदीं जळून खांक झालीना ?

दूत—हां राजाधिराज (हात जोडतो).

इंद्र०— (मंत्र ह्मणतो) आं तंत्रके हुकूमसे जिंदा हो जाव. (पाणी शिंपडून) परी बकावली, तूं आपल्या अस्सल स्वरूपानिशी उत्पन्न हो. (बकावली अशिकुंडांतून बाहेर येते.)

बकावली—महाराजाधिराजाच्या सेवेला दासी हजर आहे. (बकावली खालीं मान घालून हात जोडते.)

ताजुलमुल्क— (आश्चर्याने) काय ? माझी प्रिया बकावली जिवंत, आणखी पूर्वीच्याच स्वरूपानिशी ? मोठेंच आश्चर्य ?

इंद्र०—बकावली, तुला इकडून नृत्यगायन करण्या-
प्रार्थना हुकूम होत आहे. तर इच्छा तृप्त कर.

बकावली—जशी महाराजांची आज्ञा, (गाते व नाचते.)

पद— [चाल.]

दीन, लीन, चरणी, लीन दासि ही अशी ॥

क्रोध त्यजुनि, दया, अशी व्हावी मजवरी ॥
मम गान मधूर ऐकवितें आपणांपती ॥
दीन दीन, लीन लीन, आपुली सुंदरी ॥ १ ॥

पद— [चाल राग मालकंस.]

चरण दर्शना उत्सुक झालें ॥
मानस चिंताग्रस्तचि झालें ॥
विधिनें बहु उपकारा केलें ॥
दर्शन सुख तें आजो घडलें ॥
नित्य असावे दर्शन अपुलें ॥
मानस रंजन बहुतची झालें ॥
शांत चित्त हें आहे अपुलें ॥
उपकृतीनें बहु डबडबलें ॥ १ ॥

इंद्र० — बकावली, तुझ्या या नृत्यगायनाने माझा राग सर्व निघून गेला आहे व माझे मन तुझे गायन ऐकण्या-विषयीं जास्ती तल्लीन होत आहे.

बकावली— (हात जोडून) महाराजाधिराज, आम-चा तबलजी फार वृद्ध झाल्यामुळे त्याच्यानें बरोबर राख करवत नाहीं. सरकार माझे बरोबर मी एक तबल आणला आहे, त्यास जर वाजविणेस हुकूम होईल, तर याहिपेक्षां मजा होईल. (ताजुलमुल्क भितो.)

इंद्र०— फार उत्तम गोष्ट आहे.

बका०— (ताजुलमुल्काजवळ जाऊन हळूच) पिय-

करा, मी एकवेळ आपल्या नशिवाची परिक्षा पाहणार आहे. तर आपण तबला वाजवून माझी साथ करा.

ताजुलमुल्क—प्रिये, तुझ्या आज्ञेबाहेर मी नाही. (ताजुलमुल्क तबला वाजवू लागतो व बकावली नृत्य गायन करू लागते.)

पद—[चाल गजल, स्फटिकांचे हे पद.]

मेघ कसे हे पळोनि जाती ॥

लखलखती ह्या सौदामिनि किती ॥

गर्जना ह्या भेसुर येती ॥

जणू वाटे कीं, राक्षस येती ॥

पर्जन्यकाळ हा सुखी किती तरी ॥

कामिजनांचे मनरंजन करी ॥

थंड वात हा येत किती तरी ॥

मम गानाते स्फुरणची येई ॥१॥

पद—[चाल ठुंबरी, ताल त्रिवट, नंतर धुमाळी.]

अंतरां चैन नसे मज कांहीं हो ॥

आपुल्या विरहे बहु ही शिणली ॥

दर्शन घेतां वृत्ति बदलली ॥

आनंदाने बहु ही भरली ॥ चैन नसे ० ॥१॥

इंद्र०—(आनंदाने) प्रिये बकावली, तुझे गायन ऐकून मी फार खूष झालो आहे, तर जीतुशी इच्छा असेल ती मी आज पूर्ण करितो. तू काय पाहिजे ते वरदान मागून घे.

बकावली — (हात जोडून) आपल्या चरणकृपे-
करून सर्व गोष्टींची अनुकूलता आहे; पण मुहाराज प्रसन्न
होत आहेत तर हा पखवाज वाजविणारा माझा प्रियकर
आहे, त्यास मला बक्षीस करावा. माझी मीन याच्यावर
पूर्ण आषक आहे.

इंद्र० — (रागाने ताजुलमुल्काकडे पाहून) मानवा-
धमा तूही या बकावलीवर फिदा असशील नव्हे? चिंता
नाहीं, तुझी दोग्दही आपल्या प्रीतीची फळे भोगा. तू
अशी इच्छा करित असशील की, बकावलीसारख्या
सौंदर्यवान परीला तिन आयासाने मिळवून आपण चैन
भोगू; पण मूर्खा नगाधमा, तसा प्रकार कधी घडून येणार
नाहीं. (बकावलीकडे पाहून) हे दुष्ट जारिणी स्त्रिये; मी
तुला वचन देऊन फारलो. हा पखवाज्या तुला मिळेल;
परंतु बारा वर्षेपर्यंत तुझे कमरेखालील अंग पाषाणाचे
होईल. आतां तू माझ्या नजरेसमोरसुद्धां नकोस. याच
वेळीं माझ्या ऐंद्रजाल नामक जादूच्या योगाने समुद्र
कांठीं वेटांत जाऊन पड जा. (बकावली गुप्त होते.)

ताजुलमुल्क — हाय हाय, प्रिये बकावली, आतां
मी तुला कोठे शोधूं. प्रियतमे, तुझा विरह आतां मला
दुस्सह होणार. माझा सर्वस्वीं नाश झाला. (मूर्च्छित
पडतो.)

इंद्र० — दूतहो, या मानवाला उचलून ओसाड

बेटांत टाकून द्या.

दूत—(हात जोडून) जशी राजाधिराजांची आज्ञा.
(ताजुलमुल्काला दूत उचलून नेतात.)

इंद्र०—काय हा व्यभिचार. यांना लाजा कशा
नाहीं वाटत असें बेशरम काम करायला. परी
मानवावर मोहित होते हा उलटा प्रकार नव्हे काय ?

सन्नोपरी—महाराज तिनें अगदीं वाईट काम केलें
यांत संशय नाहीं.

इंद्र०—(सिंहासनावरून उठून) माझे मस्तक भ्रमण
होत आहे, तर मला शयनगृहाचा मार्ग दाखीव.

सन्नोपरी—या वेळीं महाराजांनीं जरा आराम करा-
वा हेंच बरें. या अशा मार्गानें चलवें महाराज.

(जातात पडदा पडतो.)

अंक २ रा

प्रवेश १ ला.

स्थळ—(ओसाड बेटांतल सरोवराजवळची जागा
ताजुलमुल्क बसला असतां पडदा उघडतो.)

ताजुलमुल्क—(दुःखानें) प्रिये बकावली, आतां मी
तुला कोठें पाहूं ? हाय, आतां तूं मला अंतरलीस अं ?
तें समुद्रकांठचें बेट मला आतां कोठें सापडावें ? त्याच
वेळीं जर इंद्रानें मला तिच्याप्रमाणें फत्तर करून तिच्याच

शेजारीं टाकलें असतें तर फार बरें वाटलें असतें ; पण मी हतभागी पडलोंना. ज्याप्रमाणें एखाद्या मोठ्या रोग्याची स्थिति दुःखदायक असते त्याहीपेक्षां ही स्थिति अतिशय दुःखदायक आहे. नशीबा, असा तूं माझ्या मागे कां लागला आहेस ? बकावलीचा विरह मला आतां सोसवत नाही. हे बकावली, तुझ्याशिवाय हें सर्व जग मला शून्य आहे. तुझ्याशिवाय मला दुसरी प्यार वस्तु कोणतीच नाही. हे वृक्ष पाषाणांनीं, तुझ्याला तरी बकावली कोणीकडे आहे हें ठाऊक असल्यास विलंब न करितां तिचा शोध मला सांगा. ह्यणजे ज्याप्रमाणें एखाद्या मृत्यावस्थेतल्या मनुष्याला जिवंत करावें, त्याप्रमाणें तुमचे उपकार मजवर होतील. बकावलीच्या विरहानें मी तशा स्थितीतल्या मनुष्यापेक्षांही अधिक यातनेत आहे. प्रिये, माझी उपेक्षा करूं नको. मला भेट देऊन तृप्त कर. (आकाशाकडे पाहून) हे हंसपक्ष्या, ज्याप्रमाणें तूं नलराजाला त्याच्या प्रियेचा शोध सांगून आनंदित केलेंस त्याप्रमाणें माझे सखीचा शोध मला सांग. (आश्चर्याने) अरे हा काहीं न बोलतां उडून गेला काय. आपला काळच फिरला आहे तेव्हां तो तरी काय सांगणार ? काय हें निर्जन अफाट अरण्य ? यामध्ये मी जरी सर्व जन्मभर फिरलों तरी मला बकावलीचा पत्ता लागणार नाही. प्राणसखे, आतां तुझी माझी भेट शेवटीं स्वर्गांतच होणार असें मला वाटतें. माझ्या राज्यांत मी

नसलेला पाहून माझे आईबाप शोक करित बसले अस-
तील. माझ्या दोन्ही प्रियतमा कंठी प्राण धरून बस-
ल्या असतील. यापेक्षाही माझ्या बकावलीची स्थिति
फार कठीण असेल. तिला जर मी लवकर जाऊन न
भेटलों तर ती खचित् प्राण देईल. हे सच्चिदानंद पर-
मेश्वरा, आत्मां सर्वांच्या गांठी पडून आनंदाचा दिवस
दिसेल काय? छे, अशी गोष्ट स्वप्नांतसुद्धां घडणार नाही.
मग प्रत्यक्ष कोठची वडायला. अशा स्थितींत या भयं-
कर अरण्यांत उपाशी मरण्यापेक्षां आपल्याजवळच्या जंबि-
यानेच प्राण दिलेला बग. (कंबरेचा जंबिया उपसून
हातांत घेतो.) हे ताक्षण धारेच्या शस्त्रा, आतां तूं आपल्या
धन्याचें शेवटलें काम करे बजावतोस तें पाहूं. प्रिये
बकावली! (असें ह्मणून जंबिया उराजवळ खुपसणेस
नेतो. एकाएकीं आवाज होऊन एक सिद्ध पुरुष
येऊन त्याचा हात धरतो.)

सिद्ध—हे ताजुलमुल्का, तूं प्रागत्याग करूं नकास.
तुझ्या हातून परमेश्वराच्या इच्छेनें पुष्कळ कार्ये
उद्भवयाची आहेत. परमेश्वराचे हुकुमावरून तुझी एक
इच्छा तृप्त करण्यास मी येथें प्राप्त झालों आहे, तर तुझी
काय इच्छा असेल ती सत्वर सांग.

ताजुलमुल्क— (आश्चर्यानें) भगवंताची मजवर
वैहेर झाली काय ?

सिद्ध—तै काहीं मला तुला सांगतां येत नाहीं. तुशी काय इच्छा असेल ती मला आधी सांग.

ताजुलमुल्क—माझी एवढीच इच्छा आहे कीं, बकावली परी जेथें असेल तेथें मला नेऊन सोडवें. तिच्या विरहानें माझ्या देहाचा जो ताप झाला आहे, तो तिला पाहिल्या शिवाय शांत होणार नाहीं. येवढी मजवर कृपा करावी.

सिद्ध—ठीक आहे. माझ्या विद्येच्या जोरानें तूं एका क्षणांत सिंहलद्वीपांत समुद्रकांठीं जें बकावलीचें देऊळ आहे तेथें जाशील; पण आधीं तूं आपले डोळे झांक, व ते जमिनीला पाय लागे तोपर्यंत उघडूं नको. उघडशील तर प्राणास मुकशील. (ताजुलमुल्क डोळे मिटतो.)
 आंव—आंव—तुम—मेरे. हुकुमसे—आंव—(असा मंत्र ह्मणून छडी आपटतो. अंतरिक्षांतून एक राक्षस पुढें येऊन उभा राहतो.)

राक्षस—स्वामीराजाचा काय हुकूम आहे. (हात जोडतो.)

सिद्ध—आत्ताच्याआत्ता या राजपुत्राला घेऊन जाऊ. सिंहलद्वीपांत समुद्रकांठीं नेऊन सोड, हा माझा तुला हुकूम आहे. (छडी दाखवितो.)

राक्षस—आज्ञा प्रमाण. (ताजुलमुल्कास उचलून राक्षस उडून जातो.)

सिद्ध—(आत्मगत) परमेश्वरप्राप्तीवाचून सर्व व्यर्थ आहे. जग हे मायामय आहे व त्यामध्ये राहणारे जे जीवजंतु ते परमेश्वराने आपले मौजेकरिता उत्पन्न केलेले कीटक आहेत; परंतु त्यामध्ये असेही कित्येक कीटक उत्पन्न होतात कीं, ते वेळेवर परमेश्वराससुद्धां अनुकूल करून घेतात. अशा कीटकांची धन्य आहे. नाहीतर इतर, फक्त तीन वस्तूंसच अनुकूल करून घेतात. त्या कोणत्या, तर द्रव्य, स्त्री व अब्रु. धिःकार असो त्या प्राप्तीस व ऐश्वर्यास. अहाहा! परमेश्वरी कृपेवाचून दुसरी आनंदाची गोष्ट नाही. त्याचा आनंद जर हृदयामध्ये सर्व-काल वास करील, तर सुख दिल्यावाचून रहावयाचा नाही. असो; परमेश्वराने आज्ञा केल्याप्रमाणे आपण काम तर केले. आतां स्वस्थानीं जाऊंया. (जातो.)

(पडदा पडतो.)

प्रवेश २रा.

(स्थळ—बकावलीचे मंदिरासमोरील बाग.)

(राजुलमुल्क राजपुत्र फिरत असतां पडदा उघडतो.)

राजुलमुल्क—हेंच तें बकावलीचें मंदिर. या-
च्यांतच ती असेल; पण याचें दार या वेळेस बंद काय
हणून? किंवा मला त्या सिद्धानें फसविलें नसेलना. छे!
त्याच्या हातून अशी गोष्ट घडणार नाही. मला केव्हां
एकदां त्या बकावलीची भेट घेईन असें झालें आहे.

प्रियाविरहाचें दुःख सर्वांत कठीण ह्यणतात ते काहीं
 खोटे नाहीं. तिच्याशिवाय मला अन्न पाणी देखील
 गोड लागेनासें झालें आहे. प्रिये बकावली, हा सर्व
 तुझ्या गुणाचा व रूपाचा महिमा आहे. तुझ्याशिवाय
 हे सर्व जग मला तुच्छ आहे. तुझे चिंतन करणें
 हाच माझा मुख्य व्यवसाय बनून राहिला आहे. (आकाशा-
 कडे पाहून) अहाहा ! हा भगवान् सूर्यनारायण अस्ताचला-
 पलीकडे जाण्याच्या बेतांत आहे. या वेळेस किती तरी
 सौम्य रूप धारण केलें आहे ? कितीही जरी दुःखी
 प्राणी असला, तरी त्याचें मन हा प्रकार पाहून आनंदित
 झाल्यावांचून राहावयाचें नाहीं. (आश्चर्याने) अरे !
 या देवाल्याचे आसपास रानमाळाशिवाय दुसरे काहीं
 नजरेस पडत नाहीं. मंदिराचे पृष्ठभागास समुद्राचा
 जो खळखळाट होत आहे, हा एखादा राक्षस
 ज्याप्रमाणें गर्जना करते त्याप्रमाणें कानास ऐकूं येत आहे.
 संध्याकाळचा समय झाल्यामुळें पक्ष्यांचे सुस्वर शब्द कानां
 येत आहेत. यावरून असे वाटते कीं माझी व बकावलीची
 जी गांठ पडणार आहे, त्याबद्दल हे आनंददर्शक
 गाणेंच गात आहेत कीं काय. (सूर्य मावळतो.) सूर्यास्त
 तर झाला, आतां काय करावें ? अज्ञून दार उघडत
 नाहीं हा काय चमत्कार आहे ! काय होईल तें होवो.
 तिची गांठ पडल्याखेरीज इथून हा लावयाचें नाहीं.
 इंद्राच्या शापानें तिला अर्धे दगडाची पाहून मला

अतिशय वाईट वाटेल प्रिये बकावली, हे तुझ्या जिवाचे जे हाल चालले आहेत ते सर्व मजकारनां आहेत हे मी समजून आहे; पण माझा तेथे काहीं इलाज चालत नाही त्याला मी काय करूं? (देवळाकडे पाहतो). (आवाज होऊन देवळाचे द्वार उघडते व अर्धा दगडाची डोळे मिटून वसलेली बकावली दिसते. बकावलीला पाहून) हाय! प्रिये, काय ही तुझा दुःखकारक स्थिति. हे इंद्रा, असा कारे मजवर निष्ठुर झालास? तुला तिळभरसुद्धां दया कशीरे नाही आली? प्रिये बकावली, एकवेळ तरी माझ्याकडे पहागे. (बकावली डोळे उघडते.)

बकावली—प्रियकरा, तूं माझा शोध करित येथपर्यंत ही आलासना? धन्य आहे तुझ्या प्रीतीची.

ताजुलमुल्क—(जवळ जाऊन मिठी मारतो.) प्रिये, येथपर्यंत येत असतां मध्यंतरीं पुष्कळ संकटें आलीं, व त्यांचा पुष्कळ शीणही आला होता; पण तुझ्या भेटामुळे सर्व शीणभाग नाहीसा होऊन पूर्ववत् हुषारी माझ्या मनाला माली आहे.

बकावली—प्रियकरा, तुला पाहून माझेही सर्व दुःख मी विसरून गेलें.

ताजुलमुल्क—प्रिये बकावली, तुझ्या ह्या गोड बोलण्यानें माझी सर्व तहान भूक हरून गेली.

बकावली—प्रिया, इतकी कांहीं नको माझी स्तुति करायला.

ताजुलमुल्क—प्रिये, खरोखर तू स्तुतीला पात्रच आहेस. जितकी तुझी स्तुति करावी तितकी थोडीच आहे.

बकावली—प्रियकरा, तें राहूंदे ; पण तू असाचना इकडे आलास. तेव्हां तुजजवळ कांहीं नसेल, तर हा माझा रत्नहार तं वे व या शहरांत नीट व्यवस्थेनें राहून नित्य प्रहररात्रीं येथें येऊन माझी गांठ घेत जा व पहाटेस येथून निघून जात जा.

ताजुलमुल्क—प्रिये, माझा तर असा निश्चय आहे कीं, आतां तुजजवळून हालावयाचें नाही.

बकावली—प्रियकरा, हा निश्चय सोडून दे. कां तर सूर्योदयानंतर जर तू येथें राहिलास तर मजप्रमाणें होशील.

ताजुलमुल्क—(दागिना घेते.) प्रिये, असें होण्याचें कारण काय असावें ?

बकावली—ही सर्व जागा इंद्रानें आपल्या जादु-विद्येच्या योगानें भारलेली आहे. (घाईनें) प्रियकरा, आतां प्रातःकाळ होण्याचा समय जवळ आला. याकरितां आपण शहरांत जावें. तुला सोडण्याचें मला फार दुःख वाटत आहे ; पण काय करूं, माझा नाइलाज आहे. (मिठी सोडते.)

ताजुलमुल्क—प्रिये, तुझा विरह मला कसा बरे

सहन व्हावा ?

बकायली—प्रियकरा, आतां येथें राहून तुला व मला मात्र संकटांत घालून घेशील.

ताजुलमुल्क—प्रिये, जातोच तर आतां. (देवळाबाहेर जातो व आवाज होऊन एकदम दार बंद होते.) प्रियतमे, तुझा नियोग मला आतां नित्य प्रहररात्रपर्यंत होणारना ? तेवढाही सहन करून तुला प्रत्यहीं भेटल्याशिवाय रहावयाचें नाहीं. आतां या सीलान शहरांत जाऊन आपली व्यवस्था लावली पाहिजे. (जातो व पडदा पडतो.)

प्रवेश ३ रा.

(स्थळ — वित्रसेन राजाच्या कन्येचा महाल. महाराज राजकन्या मध्ये बसली आहे. जवळ तिच्या दोन दासी आहेत. असें असतां पडदा उघडतो.)

महापारा—सखे नर्मले, कृतीग हा उष्मा होत आहे. (पदरानें वारा घेते.)

नर्मला—हा तुझ्या तारुण्यमदाचा गुण आहे.

चिला—हणूनच महाराज वरचेवर येऊन सांगतात की, पुष्कळ राजपुत्र, बादशहा आणखी शहाजादे आपल्या शहरां आले आहेत. त्यांपैकीं एकास पसंत करून त्याजबरोबर विवाह करून सुखानें नांद.

महापारा—अग मंजुळ बोलणारे चिले, त्यांपैकीं एक देखील माझ्या पसंतीस येत नाहीं. त्याला मी काय करूं ?

नर्मला—बाईसाहेबांचा व माझा असा निश्चय आहे कीं, मरेपर्यंत लग्न हाणून करावयाचें नाहीं. मग काय होईल तें होवो.

महापारा—अग, तूं अगदीं खरें बोललीस. मनाजोगा जर वर मिळाला नाहीं, तर त्याला घेऊन करावयाचें काय ?

चिला—माझे आतां बोलणेंच खुंटले.

नर्मला—न खुंटेल तर काय होईल. गोष्ट अंगलट आल्यावर गप्प बसले पाहिजे.

चिला—नर्मले, ह्यांत कसलीग गोष्ट माझ्या अंगलट आली ? काहीं तरी बडबडत असतेस आणखी काय ?

नर्मला—खबरदार मला बडबडी हाणशील तर. मी तुझ्याशीं बोलणारसुद्धां नाहीं.

चिला—इयं कुणाचें अडलं आहे.

महापारा—अग, तुहीं दोघी अशा भांडायला काय हाणून लागला ? तुह्यांला काहीं उद्योग नाहीं कीं काय ?
(जनानखान्याकडील अम्मलदार येतात.)

अम्मलदार—(मुजरा करून) सलाम ताईसाहेब, उत्तरेकडील कोणी राजपुत्र आले आहेत. त्यांच्या मनांत आपली गांठ घ्यावयाची आहे व महाराजांचेही असे सांगणें आहे कीं, त्यांच्या आदरसत्कारांत कमी पडूं नये.

महापारा—ठोक आहे; त्यांना आंत घेऊन या.
(जनानखान्यावरील अम्मलदार जातात.)

नर्मला—बाईसाहेब, त्याची खोड अशी मोडतां कीं
काय सांगूं.

चिला—तेच ना ते परवां आलेले हेंद्रे राजपुत्र.

महापारा—हो हो तेच ते. फक्त त्यांचा शोक
मात्र पाहून घ्यावा. (उत्तरेकडील राजपुत्र व जनान-
खान्याकडील अम्मलदार येतात ; सर्व उठतात).

महापारा—तुझीच का ते उत्तरेकडील राजपुत्र ?

उ० राजपुत्र—सुंदरि, याच देहाला असे ह्मणतात.
मी फार मोठ्या राजाचा वडील मुलगा आहे. माझे
बापाचे सैन्य इतके आहे कीं, त्याच्या सैन्याच्या धाकांनीं
आसपासचे राजे राज्याचा त्याग करून पलायन करतात.
मला कोणाचीच जरूर नाही; पण काय सांगूं, ज्या वेळेस
तुझी तसवीर पाहिली, त्यावेळेसच हे मन तुझे ताबेदार
झाले आहे. तर यास आपले ताबेदारीकरितां घेऊन
पूर्ण सुखाचा अनुभव दे हेंच मागणें आहे. (आनंदानें
मिशावर पीळ भरतो.)

नर्मला—(हंसून) तुमचा शोक तर फार दिसतो.

उ० राजपुत्र—हे काय विचारावें. या स्वारीवर लाखों
स्वरूपवान् स्त्रिया आपण होऊन पाय धरण्याकरितां
आल्या होत्या ; पण त्या सर्वांस मी लायेनें झुगारून दिलें.

चिला—बायकांना झुगारून देण्यामध्येच कां आपण फुषारकी मारतां ? मला वाटते आपण बायकेराजे आहां. (हंसते.)

उ० राजपुत्र—प्रिये महापारे, एकदां मघासारखा गोड मंजूळ ध्वनि उच्चारून या कर्णांस तृप्त कर. मी रूपानें किंवा गुणानें कोणत्याहि तऱ्हेनें कमी नाहीं. तर या तुझ्या दासाला अनुकूल जबाब देऊन आनंदित कर.

महापारा—मला वाटते तुह्मीं अगदीं मूर्ख आहां. एकदम बायकांत येऊन असे शब्द उच्चारणें तुह्मांस शोभत नाहीं. मला वाटते तुह्मीं सभ्य गृहस्थांची चाल रीत अगदीं विसरून गेला आहां. तुमच्या रूपाची तारीफ करीत जाऊं नका ; कां तर तुमचे स्वरूपाची व एखाद्या माकडाचे स्वरूपाची योग्यता सारखीच. जा आतां येथून व एखाद्या तुझ्या स्वरूपास साजेल अशी बायको करून आपल्या राज्यांत सुखानें नांद. जा तर लवकर.

उ० राजपुत्र—प्रिये, तूंच जर माझा असा धिक्कार केलास तर आतां मला राज्य मिळविण्याविषयी विलकुळ आशा नाहीं. असाच जाऊन फकीर होतो व तुझें चिंतन करण्यांत हें सर्व आयुष्य घालवितो. (निघून जातो.)

ज० अंमलदार—बाईसाहेब, आपण त्याचा इतका अपमान करावयाचा नव्हता. जातो तर मी आतां. (जातो.)

नर्मला—भली खोड मोडली. लाज नाही वाटत असे बेशरमपणाने बोलायला.

चिला—बाईसाहेबांनी त्याला ह्मटलें तें काहीं खोटें नाही. त्याचें स्वरूप माकडाहूनही वाईट आहे.

महापारा—तुला नाहीका ठाऊक, आजपर्यंत कित्येक शहाजादे, अमीर, व बादशहा फकीर होऊन या माझ्या बंगल्याभोंवती घिरट्या घालीत आहेत तें ?

नर्मला—बाईसाहेब यांच्यासारखे असे हजारों आले, तरी आपणाला काहीं ते पसंत पडावयाचे नाहीत. (ज० अम्मलदार येतो.)

अंमलदार—बाईसाहेब, राजेसाहेबांचे हुकुमावरून आपल्याकडे दक्षिणप्रांताचे बादशहा सुलतानखां आले आहेत. त्यांची बरदास्त उत्तम प्रकारची ठेवावी. (मार्गे पाहून) हे ते इकडेच येत आहेत. (बादशहा सुलतानखां येतो. सर्व मंडळी उठतात.)

महापारा—याचं आपल्या सारख्या थोरांच्या आगमने आह्मांस फार संतोष होत आहे.

सुलतानखां—प्यारी महापारा, मेरेपर तेरी मेहरबानी है. ये देखके मेरेकूं बहुत खुबीं होगया है. तेरे नाम बिना मेरेकूं दुसरा कुच ध्यान नहीं. सबदीन तेरे नाम लेके मैं दीन निकालताहूं. रातकोती कभी निंदच नहीं आती. प्यारी, अब देर न करना. मेरेपर

दया करके आपने खिदमतमे ये बंदेकू लेना. ऐसा मेरा तरे कदमके पास अर्ज है. देख मै बडा बादशहा हूं. मेरे पास बहुत फौज है. सब राजेलोक मेरा नाम सुंतेही भाग जाते है, ऐसी मेरी ताकद है. ये बंदेकू उपर मेहेरबानी करके मेरेसाथ निक्का लगानेकूं कबूल हो जा.

महापारा—आपल्या सारख्या मोठया बादशहानिं एकाएकी असे बेहोष होऊं नये व जिचे मन आपल्यावर नाही अशा स्त्रीस आपलें प्रेम दाखवूं नये. आतां, आपण जी गोष्ट मला विचारली, त्या संबधानें मी असें साफ सांगतें कीं, माझे प्रेम आपणावर नाही, व मी आपल्याशीं लग्नही लावीत नाहीं.

सुलतानखां—प्यारी, ऐसी मेरेपर खप्पा मर्जी मत कर. मेरेपर मेहरबानी करके मेरेसाथ निक्का लगा. ऐसी कथं करती है.

महापारा—बेअकली मनुष्या, इथून चालताहो. नाहीं तर हात धरून बाहेर घालविणें भाग पडेल.

सुलतानखां—तूं मेरेकूं सोसो गालिया दे. लेकीं एक वक्त मेरेसाथ खुषीकी बात कर.

महापारा—मेल्या, तूं असा कोठला ऐकायला. तुला घालवूनच दिलें पाहिजे. देवीलाल, पाहतोस काय.

अंमलदार—बादशहासाहेब, आपलीं बादशाही भाषणें आतां पुरीं करून बाहेर चलवें; नाहीं तर परिणाम

भयंकर होईल. (सुलतानखांचा हात धरून अंमलदार जातो.)

नर्मला—केवढा तरी हा मेला धटिंगण. लाज नाही वाटत याला अगदीं.

चिला—असले कित्येक आजपर्यंत आलेन् गेले. त्यांची कांहीं डाळ या आमच्या बाईसाहेबापुढे शिजली नाही.

महापारा—मला वाटते हा अगदीं निर्लज्ज मनुष्य आहे. यांचीं मनें तरी कशीं इतकीं हलकीं असतात कोण जाणे. मला कसा आतां अगदीं त्रास येऊन गेला आहे. तर चला, राजवाड्यावरच्या सज्जांत बसून शहराची मजा पाहूया.

नर्मला—बाईसाहेबांचे मनाला तरी त्यापासून थोडी हुषारी येईल. (सर्व जातात व पडदा पडतो.)

प्रवेश ४ था.

स्थल—(राजवाड्याच्या पुढचा सज्जा. महापारा जकन्या आपल्या दोन सख्यांसह बसली असतांच पडदा उघडतो. राजवाड्या पुढील रस्ता वहात आहे.)

नर्मला—बाईसाहेब, आपण या राजरस्त्याकडे पाहिलेतनां ? किती तरी चमत्कारिक जिनसांनीं भरलेलीं हीं दुकानें लागलीं आहेत. मनुष्यांचे थवेच्याथवे चालले आहेत, खरोखर आपल्या या सिलोन शहरासारखें शहर

सर्व पृथ्वीत नसेल.

महापारा—अग नर्मले, आपण सर्व पृथ्वी का हिंडून पाहिला आहे ? ह्यणून त्याची उपमा आपल्या या नगराला द्यायची. यापेक्षांही पुष्कळ मोठमोठी शहरें पृथ्वीचे पाठीवर असतील.

चिला—बाईसाहेब, आपल्या या शहराची शोभा पाहण्याकरितां दूर दूर देशचे बादशहा, राजे, राजपुत्र या आपल्या शहरांत येऊन राहिले आहेत ते.

नर्मला—चिले, मला वाटते तूं अगदीं भ्रांतिवटच आहेस. अग ते कांहीं शहराची शोभा पाहण्याकरितां राहिले नाहींत ; तर या शहरची जी मुख्य हिरकणी तिच्यावर लोभ गुंतून राहिले आहेत, कळलें का ?

महापारा—बाई नर्मले, कितीग तूं थट्टा करतीस ? पुरे बाई तुझे हे थट्टेचें भाषण.

नर्मला—बाई साहेब, यांत कसली बरं मी थट्टा केली ? जें खरं होतं तेंच सांगितलं.

महापारा—बरं तें राहूंदे. (कित्येक फकीर जातात) पण हे पहा कसे विरक्त होऊन फकीर झाले आहेत ते यांना ईश्वर नामस्मरणावाचून दुसरें कांहीं माहित नसेलना ?

नर्मला—खरं बोललं तर राग मात्र येतो ; पण सांगतेच. बाईसाहेब, हे सर्व फकीर ढोंगी आहेत. यांना आपल्या स्मरणावाचून दुसरें कांहीं ठाऊक नाहीं.

महापारा—नर्मले, तुला जर माझी थट्टाच करायची असली तर मी जाते बाई इथून उठून. (उठून जाऊं लागते. इतक्यांत ताजुलमुल्क रस्त्यांतून जाऊं लागतो, त्याच्याकडे पिलेची नजर जाते.)

चिला—सखे, हा पाहिलास काय, प्रति दुसरा सूर्योदयच होत आहे की काय असा माझ्या मनाला बाई भासतो (ताजुलमुल्काकडे बोट दाखविते.)

महापारा—(निरखून पाहून आपल्याशी) मी जसजसे यांच्याकडे पहाते तसतसे माझं मन प्रेमार्ते त्यांच्याकडे धांव घेते. हे मना, असा धीर सोडूं नकोस, कांहीं तरी दम धर. (पुन्हां पाहून) अहाहा ! काय हे मनोहर रूप. यांच्याकडे पाहून मला आजपर्यंत ज्या विकाराचा स्पर्शसुद्धां नव्हता तो होत आहे. (उघड) सख्यांनो किती तरी हा सुंदर पुरुष आहे !

नर्मला—यांना पाहून आमची तहान भूक हरून गेली.

चिला—आमच्या बाईसाहेबांना हा वर फार सुरेख शोभेल.

महापारा—(आत्मगत) चिले, तूं अगदीं मनांतली गोष्ट बोललीस. (उघड) अशी जर तुझी माझी थट्टा कराल तर ही मी निघालें बघा. (जाऊं लागते. सख्या तिला अडवितात व तिची समजूत करतात. तिचें

सर्व चित्त ताजुलमुल्काकडे असतें.)

ताजुलमुल्क—खरोखर या शहरासारखें मजेदार शहर मला दुसरें आढळलेंच नाहीं. काय ह्मणें, आषक माषुकावर फिदा होऊन फकीर होऊन माषुकाच्या जपांत आपला काळ काढीत आहेत; पण माषुक आषकांना नुस्ते गोड शब्दांनीं सुद्धां बोलत नाहीं, ही एक ह्मण या शहरांत पडूनच गेली आहे यांत संशय नाहीं. जिथें तिथें थट्टेंत लोकांचे हेच शब्द निघतात. आज सर्व शहर फिरतां फिरतां दिवस गेला. आतां घरीं जाऊन खान्यानंतर प्रिय बकावलीकडे गेलें पाहिजे. तिच्या शिवाय या जिवाला दुसरा आधारच नाहीं. जावेंच तर आतां घरीं. (राजवाड्याकडे पहात जातो.)

महापारा—(दुःखानें) गेला, गेला माझा प्राण हिरावून गेला. सख्यानों, मला आतां वांचवाग. माझा धीर कसा अगदीं सुटूं लागला आहे.

नर्मला—सखे, काय हा तुझा अर्धीरीपणा? तुझी अशी एकाएकीं स्थिति झालेली पाहतांच वाई आमच्या तोंडचें पाणी पळालें.

चिंला—वाईसाहेब, आण अशा घाबऱ्या कां होतां? तुमच्या मनांत आहे तरी काय? (पंख्यानें वारा घालते.)

नर्मला—ज्याला तूं पसंत करशील, त्याजवरोबर लक्ष करून देण्याचा निश्चय असतां तुला असें करणें

शोभत नाहीं. जाग चिले, महाराजांस हिची तब्यत कळवून इकडे घेऊन ये. (चिला जाते.)

महापारा—सखे नर्मले, काय सांगूं त्या मनोहर मूर्तीला पाहून माझे मन अगदीं त्याच्यावर गुंतून गेलें आहे. तो जर मिळेल तरच माझे प्राण वांचतील. सखे, कसेही कर पण एकादां माझी व त्याची गांठ घालून दे.

नर्मला—सखे, तूं जरा दम धर. मी तुझी सखी ही पराक्रमी आहे. तो कुठेही जरी असला, तरी त्याला शोधून आणून तुझी व त्याची गांठ घालून देईन. (चिला दासी, राजा चित्रसेन, व जनानखान्यावरील अम्पलदार येतात.)

चित्रसेन—प्रियकन्ये, तुझ्याकडील निरोप आलेला ऐकून मी जरी कामांत होतो, तरी तुझा समाचार घेणेकरितां जरूर आलों. (सर्व उठतात.)

महापारा —मी काय बरें आपल्याकडे निरोप पाठविला. नर्मले तूं का काहीं बाबांकडे सांगून पाठविलें होतेंस?

नर्मला—महाराज, हिची तब्यत एकाएकीं बिघडलेली पाहून आर्क्षी घाबरलों व आपणांकडे निरोप पाठविला (महापारा लाजते.)

चित्रसेन—बाळे, तुला काहीं पाहिजे असल्यास सांग. (अंगावरून हात फिरवून) खरोखर एकाएकीं तुझी तब्यत बिघडणेस काय बरें कारण झालें? बाळे

तुझ्याशिवाय मला या जगांत आवडती वस्तूच दुसरी कोणती नाही. तुला जे सुख लागेल ते करण्याविषयी मजकडून काडीमात्रसुद्धां अनमान होणार नाही.

नर्मला—महाराज, आतां मी स्पष्ट सांगते, तिचे मन एका सुंदर फकीरावर गेलें आहे व तो जर मिळेल तरच आपली कन्या व आमची सखी वांचते.

महापारा—नर्मले कायग हा तुझा उद्दामपणा.

चित्रसेन—बाळे, तिला कशाला उगीच दोष देतेस. तुझी जर इच्छा त्या मनुष्यावर गेली असली, तर त्याचे व तुझे लग्न लावून देण्याला मजकडून अगदीं अनमान होणार नाही.

चिला—बाईसाहेबांच्या मनाजोगती गोष्ट झाली. त्यांच्यासारखें सौंदर्य मी आपल्या साऱ्या जन्मांत पाहिलें नव्हतें. मला वाटते स्वर्ग लोकीचा देवच आपल्या या सीलोन शहरांत उतरला आहे कीं काय ?

चित्रसेन—मला अगदीं पूर्ण खत्री आहे कीं, माझी मुलगी आमच्या कुळाची अब्रू घालविणार नाही.

नर्मला—आमच्या सखीचा व त्यांचा जोडा मात्र उत्तम शोभेल.

चित्रसेन—बाळे, चल आतां तुझ्या महालांत. येथें संध्याकाळचा वारा फार सोसाट्याने वाहतो, तो तुला सहन होणार नाही.

महापारा—आपल्या मनोगताविरुद्ध माझी जाण्याची सक्ती नाही. (राजा चित्रसेन, ज० अम्मलदार, नर्मला, चिला, व महापारा जातात. महापारा रस्त्याकडे पाहून दुःखोद्गार सोडते. पडदा पडतो.)

अंक ३ रा.

प्रवेश १ ला.

(स्यळ—ताजुलमुल्काचा नवा वाडा, ताजुलमुल्क राजपुत्र व जनानखान्यावरील अम्मलदार बोलत बसले असतां पडदा उघडतो.)

ताजुलमुल्क—आपला येथे येण्याचा हेतु काय हा जर समजेल, तर मजवर फार उपकार होतील असें मी मानतो.

अम्मलदार—हेतु दुसरा काय असणार आहे. कोणत्याही तऱ्हेने का होईना तुझाला सुख मिळावे हाच.

ताजुलमुल्क—आपल्या या बोलण्याचा अर्थ कांहीं मला समजत नाही. स्पष्ट खुलासा करून सांगितल्यास मजवरें होईल.

अम्मलदार—रूपयौवन, गुणसंपन्न अशी जी या शहरची शोभा व जिच्याकरितां हजारों राजे, बादशहा व राजपुत्र स्वराज्याचा त्याग करून फकीर होऊन या शहरांत राहिले आहेत, जिला आजपर्यंत प्रेमसुख ह्मणजे

काय हेही ठाऊक नाहीं, अशी जी येथील राजाची कन्या महापारा जी आपल्या सौंदर्यानें अप्सरेसही लज्जित करणारी तिचे तनमन हिरावून आणण आपल्या बंगल्यांत निघून आला, हे कांहीं आणसास योग्य नाहीं. असो; जिचे मन आपण हिरावून घेतलें ती आपल्या विरहानें बेजार आहे. तरी तो विरहज्वर बरा करण्यास आपल्या वाचून दुसरा वैद्य या दुनयेत मिळणार नाहीं, अशी माझी खात्री आहे. तर तेथपर्यंत येऊन आपल्या ध्यासानें वेडी झालेली अशी जी महापारा राजकन्या तिला नाट शुद्धीवर आणा ही माझी आपल्या पायापाशीं विनंति आहे, ती आपण मान्य करावी.

ताजुलमुल्क—तिला जाऊन असे सांगा कीं, तु इय रोगास औषध देणारा दुसरा चांगला वैद्य पाहून तूं आपला रोग बरा कर. मी एक गरीब प्रवासी आहे. माझा नाद सोडून दे. यापासून तुला किमपिही फायदा होण्याचा संभव नाहीं. व आपण सांगितलेली गोष्ट मला मान्य करतां येत नाहीं.

अम्मलदार—मी सांगतो इतकेच नव्हे, तर येथील महाराजांचे हुकुमावरून यासंबंधानें बोलण्याकरितां आलों होतो. मी सांगतो आपण त्यांची गोष्ट कबूल करा, यामध्ये आपला पुष्कळ नफा आहे. एक तर आपण आमचे महाराजांचे जांवाई व्हाल. त्यांच्या पश्चात् गादी

आपल्यालाच मिळणार. कां तर त्यांना आतां पुत्र होण्याची आशा नाही. शिवाय आपल्याला रूपगुग-संपन्न अशी योग्य स्त्री मिळणार. एकंदरीत तुमचा पुष्कळ नफा आहे. कां मी सांगतो ही गोष्ट खरी कीं नाही. ?

ताजुलमुल्क—खरी आहे, पण मला ती नको आहे. राज्य मिळविण्याची मला मुळींच इच्छा नाही. व रूपयौ-वन व गुगसंपन्न स्त्रीची मला जरूर नाही. आतां आपण महाराजांचे अनुमताने ही गोष्ट काढण्याकरितां आलों होतो असे ह्मणतां, तर त्यांस जाऊन माझा फार फार सलाम सांगा व आणखी असे सांगा कीं, मला आपल्या मुलीशीं मनापासून लग्न करण्याची इच्छा नाही व आपण मला व्यर्थ आग्रह करूं नये. यापासून आप-णांस सुख होणार नाही. उलट दुःख मात्र होईल. या प्रापल्या शहरांत राहिलेल्या दासावर मेहेरबानी असावी. असे. माझ्या तोंडांतून कांहीं अमर्याद प्रकारचे शब्द गेले असल्यास त्याची माफी करावी. हा माझा निरोप आपल्या राजांना जाऊन सांगा. जा.

ताजुलमुल्क— (उठून) सलाम, वरचेवर दर्शन देऊन चित्तास संतोषित करित असविं, ही विनांति आहे.

अम्मलदार— सलाम. आपल्या ह्मणण्याप्रमाणे वागण्यास मजकडून कांहीं हरकत नाही. (जातो.)

ताजुलमुल्क— (तो गेलासें पाहून आत्मगत) काय

ही या राजकन्येची विषयवासना व ती तृप्त करण्यास तिचे बापाचेही तिला मत अं ! मोठी आश्चर्याची गोष्ट आहे. तिने काय हा एकाएकीं अमर्यादपणे निरोप पाठविला. असा निरोप पाठविण्याला स्त्रीलज्जेची कांहींच हरकत कशी आली नाही ? मला वाटते, आईबापांच्या फाजिल लाडांनीं ही विघडली असेल व तिजला हवे तें करण्याची फूस तिच्या बापाकडूनच आहे यांत संशय नाही. माझ्या मनाचा जो एक निश्चय ठरला तो ठरला. मी ह्मणून या राजकन्येच्या फंदांत कधीं पडणार नाही. असल्या राजकन्या जरी शेंकडों घातल्या, तरी माझ्या बकावलीची सर कधींच येणार नाही. बकावलीच्या मूर्तीनें जो एकदां या हृदयांत वास केला, तेथें दुसरीला जागा कधींच मिळणार नाही. ज्या बकावलीकरितां राज्य, स्त्रिया, आई, बाप वगैरे सोडून ज्या देशाशीं माझ्या देशाचा अगदीं संबंध नाही अशा परक्या देशांत येऊन दिवस काढीत आहे, तें कशाकरितां तर फक्त बकावलीच्या प्रेमाकरितां. प्रिये बकावली, तुझ्यावर हा जीव बहाल आहे. याचें पाहिजे तें करण्यास तूं मुखत्यार आहेस. तिची आठवण झाली ह्मणजे मला कांहीं सुचेनासें होतें. जावेंच तर आतां त्या माझ्या प्रियेकडे. तिला पाहिल्याशिवाय माझ्या मनाला स्वस्थता कधींच वाटायची नाही. (जातो.)

प्रवेश २ रा

स्थळ— (चित्रसेन राजाचा महाल. चित्रसेन, संचित बसला असतां पडदा उघडतो.)

चित्रसेन— (आत्मगत) आतां पुढें काय करावें हें मला अगदीं सुचेनासें झालें आहे. इकडे तर या मुलीनें त्याचा अगदीं ध्यास घेतला आहे. त्याला ही गोष्ट कळविली, पण तो मुळींच कबूल करित नाही. माझ्यासारख्या राजाला सासरा करून घेण्याला हा नाकबूल आहे, ही मोठी आश्चर्य वाटण्याजोगी गोष्ट आहे. आजपर्यंत मी पुष्कळ राजे, बादशहा, राजपुत्र व मनुष्ये पाहिलीं पण याच्यासारखा चमत्कारिक प्रकृतीचा मनुष्यच मी पाहिला नव्हतां परवां तो राजवाड्यावरून चालला असतांना मी पाहिला, त्यावेळीं मला असें वाटलें कीं, हा कोणातरी देव किंवा गंधर्वच आमच्या या रस्त्यावरून चालला आहे कीं काय ? त्याचें तें सौंदर्य पाहून बायका तर काय, पण पुरुषांसारखे पुरुषदेखील पावळतील.
 स्वतः जाऊन त्याला माझ्या कन्येचा स्वीकार करवून घेणान सांगूं काय ? पण त्याचा कांहीं उपयोग होणार नाही. ज्यानें माझ्या निरोपाचा अव्हेर केला तो मी सांगितलें तरी ऐकेल काय ? छे ! कधीं ऐकणार नाही. मग मी आपला शब्द तरी फुकट काय ह्मणून दवडावा. कन्येकरितां माझा जीव तिलतिल नुटतो.

ती रात्रंदिवस त्याच्या विरहाने जळत आहे. मी तिला पुष्कळ उपदेश केला; पण तिला तो अगदीच रुचेनासा झाला तेथे माझा कांहीं इलाज चालत नाही. ही गोष्ट अजीबात सोडून देऊन स्वस्थ बसावे ह्या टले तर, कन्येचे दुःख पाहवत नाही. लोकांना वाटते आह्मी राजेलोक फार सुखी; पण आमच्या अंतर्गामांत जी धांदल उडत आहे, ती त्यांना काय ठाऊक. या जगांत परमेश्वराने सुखी प्राणीच निर्माण केला नाही काय ? रावापासून रंकापर्यंत सर्व प्राणी मानसिक वेदनेने सारखे आहेत यांत संशय नाही. हर हर ! अशा स्थितीपेक्षां अंधतामिखांत पडून राहणे बरे. (प्रधान येतो.)

प्रधान — (मुन्तरा करून) महाराज, आज आपली चर्या म्लान कां दिसत आहे, याचे कारण या सेवकाला विदित करावे. परचक्र आले आहे कीं काय ? कोणताही जरी बलाढ्य राजा आपल्याकडे पाहील तर त्याचे डोळे काढून टाकीन. महाराज फार काय सांगूं, या आपल्या अन्नाने पुष्ट झालेल्या सेवकाला कोणतेही जरी जिवावरले काम सांगितले तरी हा मार्ग पाय घेणारा नव्हे.

चित्रसेन — दिवाणजी, आपण ह्यणतां ह्यापैकीं कोणताच भाग नाही ; पण मानसिक वेदनेने मी फार त्रस्त आहे. मला हे राज्य आतां कंटाळवाणे वाटूं

लागले आहे.

प्रधान—महाराज, आपणच धीर सोडल्यावर आमची स्थिति कशी होईल ? आह्मां सर्वांचे अन्नदाते आपण आहांत. आपण असा धीर सोडूं नये. आपले जे काहीं मनांत असेल ते या दासाला सांगावे. जीव जाई तोपर्यंत ह्मणून बेइमान न होतां इमानानेच आपले काम बजावीन.

चित्रसेन—तुह्मी ह्मणतां त्यापेक्षां मी आपले सर्व मनोगत कळवितों. ते तुह्मांला कळून त्यापासून फायदा होण्याचा संभव मुळींच नाही; पण सांगतो एका माझी कन्या येथें आलेल्या एका फकीरावर फिदा झाली आहे व त्याच्या ध्यासानें आपला आत्मा रात्रंदिवस जाळून घेत आहे. तें माझ्यानें पाहवत नाही. मी त्या फकीराकडे देखीलालाला मध्यस्थ पाठविला होता ; पण तो ती गोष्ट मुळींच कबूल करित नाही. आतां काय करावे ? पोरिचे हाल माझ्या डोळ्यानें पाहवेनामे झाले आहेत व त्यामुळे हे दुःख मी अनुभवीत आहे.

प्रधान—इतकेंचना, यांत काय आहे. मला तर असे वाटते कीं, या शहरांतिल सर्व फकीर ताईसाहेबांचेच ध्यासानें फकीर होऊन राहिले आहेत.

चित्रसेन—पण त्यांपैकीं मात्र हा नव्हे, ह्याविषयां माझ्या मनाची अगदीं खात्री होऊन राहिली आहे.

प्रधान—महाराज, तें कसेही असो; ह्या फकीरां गोत्यांत आणण्याला आपल्या या दासाला मात्र अवघड नाही. आतां आपण स्वस्थ असावे. हरएक युक्ति-प्रयुक्तीने आपलें काम कसे बजावतों तें पहावे; पण तो फकीर कोणता हें मात्र मला कळलें ह्मणजे बरें होईल.

चित्रसेन—दिवाणजी, बोलणें फार सोपें आहे; पण करण्याचें काम मोठें अवघड आहे. असो; तुम्हीं हें काम करीन ह्मणतां त्यापेक्षां देवीलाल तुम्हाला तो दाखवील.

प्रधान—ह्यासंबंधानें मला थोडी विनंति करणें आहे. आज्ञा झाल्यास सादर करितों.

चित्रसेन—बोला. तुम्हाला कोणत्याही तऱ्हेने मना नाही.

प्रधान—ती हीच कीं, ज्याला आपण जामात करूं इच्छितां तो गुणांनीं व चक्रवर्ती लक्षणांनीं युक्त पाहिजे अशी आपल्या गुरूची आज्ञा आहे, तिकडे लक्ष असावे.

चित्रसेन—दिवाणजी, हें खूप समजून असावे कीं, आमच्या कुळांत उत्पन्न झालेल्या बीजाचें मन अपात्रीं कधीं जाणार नाही.

प्रधान—महाराजांचे आज्ञेबाहेर मी नाही; पण सूचना करण्याचा धर्म जाणून मी केली आहे.

चित्रसेन—तुमचा हा धर्मच आहे, व तुम्हीं तो केलाच पाहिजे. तुम्हीं आहां ह्मणून तर आम्हीं स्वस्थ

आहोत ; नाही तर आह्माला स्वस्थता कोठची मिळायला ?
कन्धेकडे जाऊन तिची तब्यत पाहतो व तिला थोडे
आश्वासनही देतो. (उठून जातो.)

प्रधान—महाराजांचे आज्ञेप्रमाणे काम तर बजाविले
पाहिजे; पण हे कसे सिद्धीला जाते कोण जाणे. महाराजांचे
भाषणांत, त्याने यांच्या सांगण्याचा अनादर केला असे
आहे, मग तो माझ्या शब्दास मान देईल काय ? अशी
उलटी गोष्ट घडेल कशी. काय करावी बरं याला
युक्ति ? (आठवल्यासारखे करून) हं, अशा तऱ्हेने
कचाट्यांत आणला ह्मणजे झाले. संकटांत पडल्यावर
मोठा शक्तिवान हत्ती तो सुद्धां नरम येतो. मग हा तर
मनुष्य आहे याला जेरी आणायला काय उशीर. दोन
घटकेत याला त्राहि त्राहि करायला लावतो. जर न करवीन
तर आजपर्यंत जे महाराजांचे अन्न खाले ते व्यर्थ होईल
हीच प्रतिज्ञा. आतां त्याच उद्योगाला जातो व त्याची
अकल, सौंदर्य, व मन याची परीक्षा ताबडतोब करितो.
(निघून जातो व पडदा पडतो.)

प्रवेश ३ रा.

(स्थळ— ताजुलमुल्काचा नवा वाडा. ताजुल-
मुल्क राजपुत्र, प्रधान, कांतवाल, दोन शिपाई असे उभे
असतां पडदा उघडतो.)

ताजुलमुल्क—आपण न विचारितां माझ्या घरांत

घुसला, तो काय मी सरकारचा गुन्हेगार आहे ह्मणून की काय ?

प्रधान—यांत काय संशय ? आपण आपल्याला साव समजता की काय ?

ताजुलमुल्क—जन्मापासून या वेळपर्यंत असत्य गोष्टीचा माझ्या देहाला स्पर्श नाही.

प्रधान—देहाला नसेल ; पण मनाला तर असेल.

ताजुलमुल्क—आपल्याला हा एकाएकी मजला बेअदबीचा शब्द बोलण्याचे कारण काय ? व आपला येथे येण्याचा उद्देश काय ? हा मजला समजला पाहिजे.

प्रधान—बेअदबीचा शब्द बोलण्याचे कारण काय अं ! तसे कृत्य केल्यावर बोलायला सोडतात की काय ?

ताजुलमुल्क—परंतु माझ्याकडून आजपर्यंत तसे कृत्य घडले नाही, व पुढेही घडण्याचा संभव दिसत नाही.

प्रधान—पण सध्यां तर घडले आहे यांत संशय नाही. मला असा संशय आला आहे की, बादशहाच्या खजिन्यातील आठ दिवसांपूर्वी चोरीस गेलेले जवाहीर तुमच्या येथे आहे, व तुम्ही त्या चोरीत होता अशीही पक्की बातमी लागली आहे. त्याचसंबंधाने मी तुमच्या घराचा झाडा घेण्यास आलों आहे.

ताजुलमुल्क—प्रधानसाहेब, अशी आग पाखडणे आपल्या अधिकाराला, कुलाला व शीलाला शोभत नाही.

प्रधान —तुम्हां समजत असाल कोगीकडून तरी दाबून दपटून आपली चोरी छपवूं ह्मणून ; पण तसे फसवून घेणारा हा नव्हे. आपल्या घराची मला झडती घेणे आहे ; तर दाखवितां कीं नाहीं आपल्याशीं काय आहे तें ? कां सक्ती केली पाहिजे ?

ताजुलमुल्क—प्रधानसाहेब, आपण समजत असाल कीं, जरा चापलें कीं हा गप्प बसेल, पण मी तसा भिणारा मनुष्य नव्हे. आतां आपल्याला अधिकार आहे, सबब मला जास्त बोलतां येत नाहीं, मी गरीब प्रवासी आहे. मजजवळ मोतीं, सोनें, हिरे यांपैकीं कांहीं नाहीं. फक्त एक लाल मात्र आहे.

प्रधान—काय लाल ? मग तर तो आह्यांला पाहिलाच पाहिजे. कां तर लालच आमच्या खजिन्यांतून चोरिस गेलेला आहे. तो हाच का दुसरा, यासंबंधानें आमची खात्री झाली पाहिजे.

ताजुलमुल्क—येवढेंचना ? तर हा पहा. (लाल डर्बांतून काढून दाखवितो.) ज्याने चोरी केली नाहीं त्याला भीति पाहिजे कशाला.

प्रधान—(लाल पाहून) हाच तो लाल यांत संशय नाहीं. हा आपण चोरला खास. आपल्या सारख्या बोव्या फकिराला हे रत्न मिळालें कुठून ?

ताजुलमुल्क—आपल्या सारख्या मंत्र्याला असे दुस-

त्यांचे गळे कापून पैसे मिळविणे योग्य नाही. यापासून कधी चांगले हाणार नाही.

प्रधान — चेरि करून ती पचविण्याकरितां जास्ती बोलतो. कोतवाल, याला राजतुरुंगाकडे वळून चल.

कोतवाल — अच्छा, जैसा सरकारका हुकूम. (ताजुलमुल्कास) अत्रे चल अब हमारे साथ अंधारकोठडीमे.

ताजुलमुल्क — हाय, हाय, काय हे संकट मजवर आलें? परमेश्वरा, तूं सत्याचा त्याग करून असत्यास पदरांत घेतलेंस काय? मी काय गुन्हा केला ह्मणून तूं मला हे शासन करीत आहेस. तुझी वक्रदृष्टि नेहमीं सज्जन व सुमनुष्यावर असते व दुष्ट चांडाळ लोकांस तूं बरचेवर बरकत देतोस. काय हा तुझ्या घरीं अन्याय कसा चालला आहे कोण जाणे. राजमंत्री ह्मणजे केवळ विषाचें भांडार. त्यांचा उपयोग कोणीकडे, तर गरीब व सज्जन मनुष्यांस नुळून त्यांचें सर्वस्व हरण करण्याकडे. राजेलोक तरी काहीं न्यायाकडे पाहतात कीं काय? छेः! त्यांचें सर्व सूत्र गणिकेच्या हातांत. सदा सर्वदां ऐषआराम करण्यांत निमग्न असतात व इकडे हे चांडाळ मंत्री अन्याय करितात व त्यांचें सर्व पापाचें ओझे राजावर लादतात व शेवटीं मरणानंतर घोर नरकांत पडून राहतात. परमेश्वरा, अशा या राजांना व त्यांच्या मंत्र्यांना धिक्कार असो.

प्रधान—तुझीं किती जरी वटवट केलीत, तरी तुमच्यावर गुन्हा लागू झाला खरा. चोर चोरीवर सांपडल्यावर त्याला बोलायला कोणी भितात की काय ?

कोतवाल—प्रधानजी, ये पक्का चोर है, इसमें कुच षक नहीं. चोरी करके फेर बात करते है.

ताजुलमुल्क—काय करूरे, असे शब्द ऐकून घेण्याचे माझ्या नशीबीं आले काय ? यावेळेस जर माझ्या हातांत शस्त्र असने तर चमत्कार दाखविला असता.

प्रधान—आमचे हात काय केलीं लायला गेले असते की काय ? चला आतां, जास्ती बोलण्याचे कारण नाही.

कोतवाल—चलो अब, नहीं तो खैचके ले जाऊंगा. (अंगाला धरतयास जातो.)

ताजुलमुल्क—खबरदार अंगाला हात लावशील तर. तिकडे न्यायचे असेल तिकडे हा मी निघालों बव.

प्रधान—आमचे तरी ह्यणणे दुसरे काय आहे ? हेच. चला तर. (जातात व पडदा पडतो.)

अंक ४था.

प्रवेश १ला.

(स्थळ—राजतुरुंग. ताजुलमुल्क बसला असतां पडदा उघडतो.)

ताजुलमुल्क—(आत्मगत) ताजुलमुल्का, आतां तुझी व बकावलीची गांठ पडेल काय ? तिला मी इकडे कैदेत आहे ह्मणून काय ठाऊक ? ती मला काय ह्मणत असेल ? नानातऱ्हेच्या संशयांनी तिचे मन वेडावून जाईल ; पण प्रिये, माझ्यासंबंधाने तूं संशय काढूं नकोस. त्यापासून मला फार दुःख होईल. मी तिच्या भेटिला नित्य नियमाप्रमाणे न गेलेला पाहून तिला काय वाटत असेल ? ती मला बेइमान ह्मणेल. तूं माझ्याशी कपट केले असे ह्मणेल ; पण प्रिये, अशी गोष्ट कधीही घडणार नाही. माझा नाइलाज आहे ; नाही तर तुझ्या भेटीशिवाय या जीवाला स्वस्थता कोठची वाटायला. प्रिये बकावली, तुला व मला सुख लागूं न देण्याचा परमेश्वराचाच निश्चय आहे, त्यापुढे मानवाचा काय इलाज चालणार आहे ? तुझा व माझा त्रियोग नसावा एतदर्थ सर्वस्वाचा त्याग करून तुझ्या संनिध येऊन राहिलों ; परंतु येथेही दैवाने मजवर घाला घालून काराग्रहवासांत आणून टाकले. येथून माझी सुटका होणार व नंतर माझ्या प्रियेची गांठ पडणार ; परंतु ही आशा आतां व्यर्थ आहे ; कां तर ज्या दुष्ट राजमंत्र्याने मला येथे आणून टाकले, त्या कां सोडण्याकरितां ; नाहीतर ज्याप्रमाणे यमदूत एखाद्या पापी प्राण्याला कूर्वांत टाकून देतात त्याप्रमाणे टाकणार.

यारा अंगास लागल्यास तो आपला गुण दाखविण्याशिवाय सोडावयाचा नाही ही जी ह्मण आहे, ती सर्वथैव खरी आहे. त्याप्रमाणे मी या शहरांत राहिल्याबरोबर दुष्ट महा-नीच असा जो या राजाचा प्रधान त्याने माझ्या या लाल्याच्या इच्छेने मजवर जुलूम करून तो तर हिरावून घेतलाच; पण मला यासंबंधाने कोणताच विचार करतां येऊं नये ह्मणून तुरुंगांत आणून टाकले. आतां मला या जन्मांत तरी बकावलीची गांठ पडून सुख लागेल काय ? (चित्रसेन राजा येतो.)

चित्रसेन—यांत काय संशय. सुख देण्याला हा बलाढ्य राजा तयार असतां व माझ्या कन्येसारखी अप्स-रेस लज्जित करणारी तुझी स्त्री होत असतां, मग सुख सुख ते आणखी काय पाहिजे ?

राजुलमुलक— (एकदम उठून) तुझी कोण आहां, आणखी इतक्या अपरात्रीं येथे कोणच्या उद्देशाने आला आहां हे मला कळले पाहिजे.

चित्रसेन—उद्देश काय तो मी आणखी सांगायला पाहिजे असे नाही. ज्या उद्देशाने तुझाला येथे आणले तोच.

राजुलमुलक—ह्मणजे चोरी केली असा आरोप मजवर घेऊन मला येथे आणले आहे, ह्यामध्ये उद्देश काय आहे हे मला अगदीं समजत नाही.

चित्रसेन—उद्देश दुसरा कांहीं नाही. फक्त तुझी माझ्या कन्येचा स्वाकार करावा हाच.

ताजुलमुल्क—छे, छे ! लग्न करण्याची माझी इच्छा नाही व याहीपेक्षां जरी मला तुझी दुःखांत लोटलेत तरी ह्या गोष्टीला मी कबूल होणार नाही.

चित्रसेन—बघ, तू कांहीं तरी विचार कर. मी येवढा राजा तुझी विनवणी करीत आहे इकडे कांहीं तरी लक्ष दे. माझ्या कन्येचा तू अन्हेर करूं नकोस. ती तुझ्या विरहाने रात्रदिवस झुरत आहे. तिची तुला कांहीं तरी दया येऊंदे.

ताजुल०—मी एक गरीब प्रवासी आहे. माझा नाद आपण सोडून द्या. मंजपासून आपल्या कन्येचे कोणत्याही तऱ्हेने चांगले होणार नाही, व आपल्या सांगण्याप्रमाणे मला वर्तन करतां येत नाही.

चित्रसेन—माझ्या पश्चात या अफाट राज्याचा मालक तुला करीन हे मी तुला वचन देतो; पण माझ्या कन्येशी लग्न लावणेंस कबूल हो. हे मी तुजपाशी मागणें मागतों, तें मला दे. या मागणीला विन्मुख करूं नकोस.

ताजुल०—आपण सांगतां ही गोष्ट मी नाकबूल करूं नये, पण माझा नाइलाज आहे. सबब मला कबूल करतां येत नाही. याचदेल मीफी असोवी.

चित्रसेन—तू माझ्या मागणीचा अन्हेर केलास यामुळे मी फार दुःखी आहे. आतां माझ्या कन्येलाच तुजकडे लावून देतो, तिची कांहीं दया घेत असली तर पहा. (जातो.)

ताजुल०—(आत्मगत) यांतलें खरें इंगित अज्ञानपर्यंत मला माहित नव्हतें, तें समजलें. या राजानें आपल्या मुलीच्या विषयवासनेस तृप्त करण्याकरितां मला पण दुःख आणलें काय? पण यांनीं खूप समजून असावे कीं, मी अशानें फसणारा नव्हे. एकवेळ जें हें हृदय बकावलीनें हरण करून घेतलें आहे, त्याच्यावर दुसऱ्याची मालकी कधीं होणार नाही; पण आतां मला बकावली भेटण्याची आशा तरी आहे काय? छे, छे! मी आतां कैदी झालों आहे. ज्याच्या राज्यांत लक्षावधि कैदी आहेत त्यालाच कैदी होण्याचा प्रसंग आला काय? परमेश्वराचे इच्छेपुढें काय इलाज. (पडद्याकडे पाहून) हें इकडे कोण घेत आहे. ही त्या राजाची कन्याच घेत आहे, यांत संशय नाही. आपण आतां स्वस्थ बसावे. कदाचित् कमीजास्त शब्द बोलल्यास याहीपेक्षां संकटांत पडावे लागेल. (महापारा आपल्या दोन सख्यांसह घेते.)

महापारा—सखे, मला कांहीं यांच्यापुढें जायला धीर होत नाही, मी काय करूं?

नर्मला—बाईसाहेब, धीर केल्याशिवाय कसे चालेल?

महापारा—मी जरी धीर केला तरी मला असे वाटते कीं, त्यांनीं जर माझा अपमान केला तर ते मला मरणप्राय होणार आहे.

चिंत्ता—अपमानाची शंकासुद्धां तुम्हीं आपल्या मनांत आणू नका. आपले वाडिलांचे पुण्याईने व गृहदेवतांचे अनुमताने हा वर आपल्याला प्राप्त होवो.

महापारा—वरं तर, मी आतां थोडा धीर करतोंच ; पण नर्मले तुला पुढचं सर्व बोललं पाहिजे.

नर्मला—बाईसाहेब, प्रारंभ जिकडून होईल तिकडूनच अंत झाला पाहिजे.

महापारा—तुम्हीं सगळ्याच बाई कशा मला अंगाबाहेर टाकतां.

नर्मला—बाईसाहेब, आपल्या मजीप्रमाणेंच कां होईना. पहिल्यानें मी सूचना करते. (ताजुलमुल्काजवळ जाऊन) महाराज, आमच्या बाईसाहेब आपल्या भेटिला येत आहेत, तर त्यांचे मनोरथ पूर्ण करून त्यांस आनंद व्हावा अशी तजवीज ठेवण्याविषयीं ही दासी आपणांस विनंति करीत आहे.

ताजुलमुल्क—कोण मी महाराज, व बाईसाहेब कोण ह्याचा संदर्प मला अगदीं समजत नाहीं.

महापारा—(आत्मगत) प्राणसंख्यानें इतका माझा धिक्कार केला अं ? (सुस्कारा टाकते.)

नर्मला—बाईसाहेब, आपणच आतां पुढे जाऊन बोलावे.

महापारा—(ताजुलमुल्काजवळ जाऊन) महाराज, जिचे तनमनाचे हरण करून घेऊन तिला आतां दूर लोटगे आपणांस प्रशस्त वाटतेना ?

ताजुलमुल्क—आपल्या तनमनाचे मी हरण केले अशी गोष्ट घडेल कशी. माझे मन आपल्या मनाचे हरण करण्याला पात्र नाही, असे मला तर वाटते.

महापारा—इतका मजत्रिषयी आपल्या मनांत कठोरपणा आहे कीं काय ?

ताजुलमुल्क—कठोरपणा आणि ममता ह्या दोन्ही गोष्टींचा माझ्याशी कांहीं संबंध नाही.

महापारा—प्राणसख्या, इतका का बरं माझा अंत पाहतां ? माझे सर्व सुखदुःख आपणांवर अवलंबून आहे. आपणांशिवाय या सर्व पृथ्वीवरील मनुष्ये मला बापाप्रमाणे आहेत. मग—

ताजुलमुल्क—इतकी अघोर प्रतिज्ञा करू नका. माझा नाद अगदीं सोडून द्या. मी एक गरीब प्रवासी आहे. माझ्यापासून आपणाला किमपेही सौख्य प्राप्त होणार नाही.

नर्मला—(चिल्लेस) कायग बाई हा चमत्कार ? याची बाईसाहेब इतके आर्जव करतात; पण दगडाला

जसा पाझर फुटत नाही, त्याप्रमाणे वाला काहींच किंग दया येत नाही.

चिंला—अग, अभागी मनुष्याला तशी बुद्धि कोठली उत्पन्न व्हायला ?

महापारा—इतका कां मजविषयीं निष्ठुरपणा आपल्या मनांत आला. मी अगदीं आपल्याला तुच्छ वाटले अं ! माझा इतका आपण तिटकारा करतां काय ? ज्या प्राण्यावर माझे सर्व हेतु अवलंबून आहेत, तोच जर माझा धिक्कार करायला लागला, तर आतां हा प्राण ठेवण्यांत काय अर्थ आहे ? आतांच्या आतां या आपल्या पायांपुढे डोकें आपटून जीव देतें ह्मणजे बाबाची चिंता तरी दूर होईल.

नर्मला—बाईसाहेब, इतकें आपण साहस करूं नका. ह्यापासून आपल्या पित्याला फार दुःख होईल.

महापारा—साहस केल्याशिवाय मी कधीं रहावयाची नाही. माझ्या प्रश्नाचा जबाब काय तो मला ऐकण्याची इच्छा आहे. प्रियकराचे शेवटचे शब्द तरी या कानाला ऐकू देतः

ताजुल० — (आत्मगत) प्रसंग मात्र आतां कठीण आला आहे. जर मी ह्मणणें कबूल करीन तर वकाव-लीला फार कोप येईल व ती माझा धिक्कार करील. नाकबूल करीन तर ही स्वचित प्राण देणार व नंतर ह्याच

त्वेषानें राजा माझे हाल हाल करून ठार मारील. मग माझी व त्या प्रियेची गांठ कोठची पडायला? आतां फार विचार करून उपयोग नाही. पुढे काय होईल ते होवो; पण आधीं इला लग्न लावण्याविषयीं आपला रुकार दिला पाहिजे. (स्तब्ध वसतो.)

महापारा—प्राणसख्या, तुझी समग्र मूर्ति ध्यानांत धरून हा तुझ्याजवळ माझा प्राण देते. (अंग घालून घेणेस जाते. ताजुलमुल्क महापारस धरून सांवरतो.)

ताजुलमुल्क—प्रिये, इतकें संकटांत त्या विचाऱ्या जीवाला काय झणून घालतेस ? त्याचें संरक्षण करण्याला मी समर्थ असतां दुसऱ्या कोणाची प्राज्ञा या जीवाला दुःख देण्याची आहे.

महापारा—(लाजून) आपल्याशिवाय कोणाची असणार आहे? पण प्रियकरा, इतकें दुःख मला कां बरें दिलें? माझं मन कसं आहे कसं नाही हे पाहिलें होय?

ताजुलमुल्क—प्रिये, तुझ्या मनाविषयीं माझी खात्रीच होती. हा फक्त मी विनोद केला.

महापारा—हा कसला बाई जीव घेण्याचा विनोद ?

नर्मला—चंद्रासह रोहिणीला पाहून जसा आनंद होतो, तसा या आमच्या महाराजांना व सखीला पाहून होत आहे. आपल्या प्रेमाच्या आड आहीं कशाला चलाग चिले, आपण जाऊं कशा गेथून

चिला—चल तर (जातात.)

महापारा—सगळ्याच का दासी मला सोडून गेल्या.
आतां मी काय करूं.

ताजुल०—प्रिये, मी जवळ असतां तुला भिण्याचें
किमपिही कारण नाही. (चुंबन घेतो, ती चुकविते.
डंका वाजतो.)

महापारा—हा पहा पहांटेचा डंका होत आहे.
चला तर आतां माझ्या महालांत. इतक्यांत मला
भेटण्याला बाबा येतील, त्यांच्या पुढें जायला मला फार
लाज वाटू लागली आहे.

ताजुल०—प्राणसखे, तुझ्या प्रीतीपुढें सर्व रह आहे.
चल तर. (जातात व पडदा पडतो.)

प्रवेश २ रा.

(स्थळ—राजवाडा, हिराजी भालदार, जानाजी
नाईक व चोपदार प्रवेश करतात.)

भालदार—आजच्या सारखा आनंदाचा दिवस
आह्मी आपल्या जन्मांत पाहिला नव्हता. तर्हि साहेबांच्या
लग्नाचा उत्सव आमच्या दृष्टीस पडला हें मोठे भाग्य.
समजलें पाहिजे.

नाईक—हिराजी, मला मोठा चमत्कार हाच वाटतो.
कीं, हें लग्न एकाएकीं कसे घडून आलें? आजपर्यंत
शेंकडो राजपुत्र, राजे, व बादशहा तर्हि साहेबांच्या इच्छेनें

आले ; पण त्यांपैकी एकाससुद्धां त्यांनीं पसंत केलें नाहीं वं एका प्रवासी मनुष्यास धरून आणून त्याची खुबी नसतां त्यांशीं लग्न केलें कमें ?

चोपदार—जानाजी, तूं एकवेळ अशी गोष्ट बोललास खरा ; पण जर का ही गोष्ट सरकारांच्या कानावर गेली तर काय अवस्था होईल याचा विचार तरी केलास का ?

भालदार—अरे, येथें कोण ऐकायला आले आहे ? जानाजी, त्यांतील मर्म तुला सांगतो तें ऐक. स्त्रियांचे मनांत कोणतीही गोष्ट जरी करावची आली, तरी त्या ती केल्यां शिवाय सोडावयाच्या नाहींत, ह्यांत काय तें समज ह्मणजे झालें.

नाईक—हं, आतां आले सर्व ध्यानांत ; पण हिराजी तुला एक सांगतो, ताईसाहेबांनीं जो वर शोधून काढला तो सर्वगुणसंपन्न असलाच पाहिजे यांत संशय नाहीं.

भालदार—ह्याव्यासारखा सर्व सिंहलद्वीपांत जरी शोधूं गेलें तरी सांपडणें नाहीं.

चोपदार—अरे असें कां ह्मणतोस ? एकवेळ सर्व पृथ्वींत जरी शोधूं गेलें तरी मिळणें नाहीं असें ह्मण.

नाईक—अरे, मा या आनंदाच्या नादांत अगदींच विसरलो. महाराजांनीं मला असा हुकूम केला आहे कीं, आज शहरामध्ये जितकीं मंगलकृत्ये करावयाचीं असतील तितकीं करण्याविषयीं नागरिक जनांस हुकूम

कर. तर मला आतां तिकडे गेलें पाहिजे.

भालदार—मला वाटते तूं आज अगदीं घाईत आहेस, तर तुझा वेळ व्यर्थ दवडणें प्रशस्त दिसत नाहीं.

चोपदार—नाईक साहेबांचा वेळ सर्व उद्योगांत जातो, तर काहींतरी उद्योगाशिवाय नायकांना चैन कुठलें पडायला.

नाईक—अरे तुला थट्टा मात्र करायला येती; पण काहीं काम सांगितलें तर त्याच्या नांवानें + + + मला तुमच्याशीं बोलायला वेळ कुठें आहे ? जातो तर आतां. (जातो.)

भालदार—गड्या तूंही चल. आज काहीं मजा मारल्याशिवाय रहावयाचें नाहीं.

चोपदार—चल तर मी आज ह्या आनंदाच्या प्रीत्यर्थ संबंध शोकणार. (जातात. तदनंतर महापारेचा हात धरून ताजुलमुल्क प्रवेश करितो.)

ताजुल०—प्रिये, तुझ्या प्रीतीला मी पात्र नाहीं असें जरी आहे, तरी माझ्यावरील प्रेम मात्र कमी होऊं नये.

महापारा—असं उलट कसं होईल ? समुद्र का कुठें नदीला येऊन मिळतो ? नाहींतर नदीच ना जाऊन समुद्राला मिळते. त्याप्रमाणें आपलें प्रेम मात्र या दासीवर सतत असूंदे ह्मणजे झाले.

ताजुल०—सखे, माझ्या प्रेमाविषयीं अशून का तुझ्या

मनांत शंका आहे !

महापारा—शंका येण्यासारखे केल्यावर मग नाही का ह्मणणार ? बोलले तर राग मात्र येईल ; पण त्या दिवशीं बाबांच्या ह्मणण्याला कांबरे आपला रुकार पडला नाही ?

ताजुल०—प्रिये, त्या मगच्या गोष्टी काढून व्यर्थ मनाला श्रम कां देतेस ? त्याबद्दल आतां मी तुजजवळ माफी मागतों. मग तर झालेना ?

महापारा—असे ह्मटले ह्मणजे झाले. मनुष्याला एक शब्दसुद्धां बोलतां येत नाही.

ताजुल०—प्रिये, खरोखरच सांगतों, त्या दिवशीं तुझी ती दीन मुद्रा पाहून माझे मन फार व्याकुळ झाले. मी एक क्षण जर उपेक्षा केली असती, तर माझी प्रियतमा खचित प्राणास मुकली असती.

महापारा—आपण माझा अंगीकार केला, ह्मणूनच मी तो भयंकर निश्चय सोडून दिला.

ताजुल०—स्त्रियांचे धाडस फार मोठे असे जे ह्मणतात ते कांहीं खोटे नाही. एखाद्या पुरुषाला एकाएकी जीव देण्याचा निश्चय सहसा होणे नाही.

महापारा—काय जे दोष अपवाद असतील ते मेले स्त्रियांच्याच कपार्लीं यावयाचे. कां तर आर्ह्यो परतंत्र पंडलैना.

ताजुल०—मला तर असे वाटते की, स्त्रिया जें आपणाला परतंत्र ह्मणवून घेतात, तें त्यांचें निव्वळ खोटें ह्मणणें. पुरुषांचेंच सर्व सूत्र स्त्रियांचे हातांत असते. त्यावांचून ह्यांचें कधीं चालावयाचें नाहीं.

महापारा—ह्मणूनच वाटते मज्ञा त्या दिवशीं आपण इतका तिटकारा केला तो ?

ताजुल०—सखे, त्याबद्दल मी मघांच नाहींका सांगितलें कीं, माफी कर ह्मणून. या अशा आनंदाच्या वेळीं मजवर राग काय ह्मणून.

महापारा—आपणावर राग करण्याची माझी योग्यता कुठे आहे.

ताजुल०—(मागे पाहून) हे पहा तुझे वडील इकडे येत आहेत, त्यांचें मन यावेळीं पूर्ण आनंदानें भरल्यासारखें दिसतें आहे.

महापारा—बाबा का इकडे येत आहेत, तर मग मी जातें. आपणाला व मला येथें पाहून ते काय ह्मणतील कोण जाणे.

ताजुल०—प्रियतमे, मला तर असे वाटते कीं, तुला व मला एकेठिकाणीं पाहून त्यांस फार आनंद होईल. (राजा चित्रसेन, प्रधान, राजगुरु, व परिचारक जनांसह नर्मला व चिला येतात. महापारा बापाला नमस्कार करते.)

चित्रसेन—बाळे, तूं आपल्या पतीसह सहस्र वर्षे.

पर्यंत संतति संपत्तीचा उपभोग घे.

ताजुल० — वडिलांच्या आशीर्वादाच्या पुण्याईने काय होणार नाही ?

चित्रसेन — आपण सर्व ज्ञागतच आहां, मी सांगणेस पाहिजे असे नाही ; पण गृहस्थांच्या चालीरितीस अनुसरून थोडे सांगतो त्याचा स्वीकार करावा. ज्या कन्येचे आजपर्यंत मी तळहातावरील फोडाप्रमाणे संरक्षण केले, ती आज मी तुमच्या जवळ देत आहे. तिचे परिपालन धर्मशास्त्रास व रीतीस अनुसरून यथायोग्य करावे.

ताजुलमुल्क — महाराजांचे आज्ञेबाहेर मी नाही.

प्रधान — का छोटेसाहेब, आमच्या वरील राग आतां कमी झाला कीं नाही.

ताजुलमुल्क — राग कसला, जेथे आनंदाने वास केला तेथे काहीं रहावयाचे नाही.

चित्रसेन — आमच्या जांबईबावांची फार थट्टा करून नका. कदाचित् त्यांना ती सहन होणार नाही.

नर्मला — कां चिले, आज एक मनुष्य कसं गप्प बसलं आहे तें पाहिलसना.

चिला — बाई नर्मले, आतां का तें आमच्याशीं बोलणार आहे ? मनाजोगती गोष्ट झाल्यावर आह्यांला विचारणार कोण.

महापारा —कांग तुह्नीं सगळ्या मला टोंचटोंचून बोलतां. मला समजत नाहीं वाटतं.

नर्मला—याचं नांव निश्चय. चिले, नाहीं तर आह्मीं पहा.

चिला— बाईसाहेबांच्या निश्चयापुढे धन्य आहे. मनांतली गोष्ट शेवटास नेली कीं नाहीं.

महापारा—अशी जर माझी सारावेळ थट्टा कराल, तर मग मी बावाना सांगेन.

चित्रसेन—वाळे, आजचा दिवस थट्टेचाच आहे. कसंदे त्यांना हवी तितकी मस्करी. आपण तिकडे लक्षच दिलें नाहीं ह्मणजे झालें. जावईबोवा, आह्मीं आतां उःसवाच्यासंबंधीं व्यवस्था करायला जातो. आपणाला सूचना आल्याबरोबर आपण तिकडे यावे. चला तर प्रधानजी आतां—

प्रधान—फार उत्तम आहे. (चित्रसेन, प्रधान, राजगुरु, व परिचारक जातात.)

ताजुल०—(आत्मगत) इकडे समारंभ चालला आहे खरा, पण तिकडे माझ्या बकावलीची काय बरे स्थिति झाली असेल? तिला ह्या माझ्या करण्यापासून कधीं चांगलें वाटणार नाहीं. प्रिये, माझा नाइलाज झालाग, नाहीं तर अंशी गोष्ट माझे हातून कधीं घडली नसती. असो; आजरात्रीं तर मी तिच्या भेटिला जाणार. 'मग'

काय होते तें पहावे. (चिंतन करतां.)

नर्मला—सखे, तूं काहीं आपल्याच आनंदांत गर्क होऊं नकोस. आमची काहीं तरी ओळख ठेव बरं कां.

महापारा—असं कां बरं ह्मणतीस, मी का तुशी ओळख विसरेन. मी काहीं अज्ञून इंद्राच्या सिंहासनावर जाऊन नाहीं बसलें.

चिला—बाईसाहेब, आतां नाहीं का चलायचं हमाम-खान्यांत. मग उशीर फार होतो.

नर्मला—मला वाटतें चिले, तूं अगदीं खुळीच आहेस. आतां ती का आपल्या स्वाधीन आहे ? तिकडची आज्ञा मिळाल्याशिवाय कसं बरं निला येतां येईल.

महापारा—तूं बाई आतां मला अगदीं खुळी ठरविशील तेव्हां सोडशील. यद्वेशिवाय तुला चैनच कसं नाहीं पडत तें.

चिला—बाईसाहेब, यद्वेचे दिवस आहेत ह्मणून यद्दा करावयाची. पुढें कोण आपली यद्दा करणार आहे.

नर्मला—महाराजांजवळ मी थोडी विनंति करणार आहे पण हुकूम मिळेल तेव्हां.

ताजुल०—आपल्या सारख्यांचे गोड शब्द ऐकून घेण्याला मजकडून काहीं हरकत नाहीं.

नर्मला—विनंति हीच कीं, आमच्या सखीला सर्व प्रकारें मुक्त देऊन सांभाळ करणारे आपणांचाचून कोणी

नाहीं ; तर तिला आपल्या मर्जाति घेऊन तिजवर आपली मेहेर नजर असावी.

महापारा—सखे, तुलाग कोणी मध्ये चोंबडेपणा करायला सांगितले आहे.

ताजुल०—आपल्या सखीला जिकडून आनंद होईल ती गोष्ट करण्याला मजकडून आडकाठी कधींच येणार नाही.

नर्मला—येवढेच आपण आपल्या मनांत वागवावे ह्यणजे झाले. (सेवक येतो.)

सेवक—महाराजांनी आपणांस विनंति करून असे सांगावयास सांगितले आहे कीं, राजगुरूंनी होमाची सर्व तयारी केली आहे. तिकडे आपल्या कुटुंबासह येण्याची मेहेरबानी करावी.

ताजुल०—महाराजांची आज्ञा मला प्रमाण आहे. प्रिये, चल तर आधीं स्नानगृहांत जाऊन नंतर तुझ्या पित्याच्या दर्शनास जाऊं.

महापारा—प्रियकरांचे आज्ञेबाहेर मी नाही.

नर्मला—परमेश्वर आपणां दोघांस चिरायु करो व पुष्कळ सुख देवो.

ताजुल०—सर्वांचे आशीर्वादेकरून तसेंच घडो.

(जातात व पडदा पडतो.)

प्रवेश ३ रा.

स्थलः—(बकावलीचे देऊळ. अर्धी दगडाची

बंकावली उभी असतां पडदा उघडतो.)

बंकावली— (आत्मगत) प्रियकराची काय बरं वाट झाली असावी? माझ्यावर राग तर झाला नसेल ना? पण राग व्हायला कारण तरी काय झालं बरं, कांहीं नाही. मंग माझी गांठ न ध्यायला कारण तर कांहीं दिसत नाही. मग असे कां बरे व्हावे. कदाचित् त्यांना दुसरी एखादीची गांठ पडली असेल असे ह्मणावे, तर माझ्या प्रियकरांचे हातून तशी गोष्ट घडणार नाही अशी मला खात्री वाटत आहे. हे मनातून कोणीकडे भकावयाम लागेल. त्यांना असा दोष ठेवणे मला शोभत नाही. हे मन कोणार्ही कसे वेडे आहे. त्याची धांव पाहिजे तिकडे जाते. त्याचे आवरण केल्याशिवाय कधी चालायचे नाही असे ह्मणणारे काय करित असतील कोण जाणें; पण मला तर असे वाटते की हे ह्मणणं कांहीं खरं नाही. कांतर कोणत्याही तऱ्हेचे अनिष्ट वर्तमान नसून माझं मन कसं त्यांच्या ध्यासाने भ्रमण करित आहे. हे शांत तरी कसं व्हावं कोण जाणें. प्रियाचे दर्शनावांचून माझ्या कांहीं बार्ई मनाला स्वस्थता वाटणें नाही. त्यांचा शोध करीन ह्मटले तर तो तरी लागावा कसा? मी अशी होऊन पडले आहे. किती तरी मी दुर्दैवाची? हे परमेश्वरा, या गरीब दासीची अशी हेलना कां करितां? त्यापेक्षां एकदम ठार कां नाही

मारून टाकीत. विरहज्वरानें तळमळत राहिल्यापेक्षां तें पुरवेल. विचार केला तर असें वाटतें कीं, त्यांना माझी कांहींच काळजी नसून मीच कां बरं त्यांची इतकी करावी; पण प्रेमाची गोष्ट कांहीं निराळी आहे. याच्या नादांत कोणत्याहि तऱ्हेचा विचार राहत नाही. मी येवढी परीना ! पण पहा, या मानवाच्या प्रेमांत ही अशी भयंकर शिक्षा भोगीत आहे ती. एकवेळ ही भयंकर शिक्षाही सहन करवेल; पण प्रियकराचे दर्शनसुखाचा विधोग मात्र सहन करवणार नाही. प्रियकराचे दर्शन मला अगदीं दुर्मिळ झालेंना? (ताजुलमुल्क एकदम येतो.)

ताजुल०—प्रिये, हा तुझा दास तुझी वाटेल ती इच्छा तृप्त करण्यास जवळ हजर असतां असा मजवर कोप काय ह्मणून ?

बकावली—सूर्याच्या उदयापासून जसा प्राणिमात्राला आनंद होतो, तसा तुझ्या दर्शनापासून मला होत आहे; पण प्रियकरा, इतकी का मी आपल्या प्रेमाला अपात्र ठरलें. ह्मणूनच वाटतें माझी गांठ आपण घेतली नाही.

ताजुल०—प्रिये, गांठ घेण्याला कांहीं कारण असल्यावांचून मी तुझ्या भेटाला घेण्याला चुकेन का असें तुला वाटतें ?

बकावली—(ताजुलमुल्काकडे निरखून पाहून

रागानें) हं आतां माझ्या भेटिला न येण्याचें कारण लक्षांत आलें. आज फार दिवसांनीं माझ्या भेटिला आलास आणखी बरोबर हातांमधून लग्नकंकणेंही घेऊन आलास काय ? तूं प्रीतीच्या नांवाला कलंक लावलास. तूं आपलें व्रत मोडलेस. आतां कधींही आमच्या-सारख्या तरुणीला मोहूं नकोस व प्रीतीची गोष्टही कोणाला सांगूं नकोस. हे कठोरहृदयाच्या मनुष्या, तूं हे काय केलेस, याचा कांहीं तरी विचार करावयाचा होतास. मीं तुझ्याशीं लग्न केल्यामुळें माझ्या साऱ्या जन्माचें मोतरे झालें ; आणि तूं खुबीनें हातांत कंकणें घालून आलास हे तुला योग्य वाटलेना ? मीं येथें दगड होऊन पडावें, व तूं तिकडे चैन भोगित असावें. प्रियकरा, आतां मी तुला काय बोलूं. दया करून तूं माझे नांव तरी घेऊं नकोस. नूतन प्रियेबरोबर ऐषआराम करित स्वस्थ रहा जा. माझ्याकडे येऊन माझा जीव व्यर्थ तळमळवीत जाऊं नकोस. तुझी माझी प्रीति अगदीं जळून खाक झाली. ती मतींत मिसळली असें समजून माझे नांवही काढीत जाऊं नकोस.

साजुल० — मित्रे, असा मला व्यर्थ दोष देऊं नकोस. मी जरी मोठा राजपुत्र आहे, तरी तुझ्या प्रीतिरज्जूनें बांधलेला कैदी आहे. माझ्या शरीरांत जोंपर्यंत प्राण आहे तोंपर्यंत तुझी प्रीति कांहीं कमी होणार नाही. तुझ्या

निर्मळ प्रीतीने हे अंतःकरण वेडावून मी माझ्या आप्त, इष्टमित्र, आईवापांस सोडून देऊन तुझ्या प्रीतीमुळे या परदेशांत येऊन राहिले। कशाकरितां, तर तुझे प्रेम संपादून घेण्याकरितां. ज्या दिवशीं मी तुला पाहिले, त्या दिवसापासूनच हे मन तुझे कोमल चरणावर वाहिले. त्या दिवसापासून कोणतीही जरी स्त्री समोर येऊन उभी राहिली, तरी माझे मन तिच्यावर लुब्धच होत नाही. चंद्रासही मागे सारणारी अशी तूं लावण्यखाणी मजवर लोभ करित असून जर मी दुसरीवर ममता ठेवीन, तर माझ्यासारखा नीच मनुष्य दुसरा या दुनियेंत पाहूं गेल्यास मिळणें नाही. प्रियतमे, तुझ्याशिवाय या जगांतिल दुसरी कोणतीच गोष्ट मला प्रिय नाही. तूं जर सांगशील, तर या वेळेस मी तुजपुढें (कट्यार काढतो) ही कट्यार पोटांत खुपसून जीव देतो. इतकें माझे प्रेम तुझ्यावर स्थित असून मी तुजकडे आलों नाही याला सबळ कारण आहे. आणखी, जर तूं तें स्वस्थपणानें ऐकून घेशील, तर मला अपराधी ठरविणार नाहीस. अगदीं नाइलाज झाला; नाहींतर तुझ्या भेटीशिवाय ह्या जीवाला कोठची स्वस्थता वाटायला. माझ्या स्वप्नांत-सुद्धां दुसरीवर प्रेम करावें अशी गोष्ट येणार नाही. या शहरच्या राजाची कन्या महापारा, मला रस्त्यांतून हिंडतांना पाहून भुलली आणि मी तिच्याशीं लग्न लावावें या

इच्छेनें तिनें अनेक उपाय केले. प्रत्यक्ष आपल्या बापाकडून ह्यगजे राजाकडून मला सांगविले ; परंतु तूं जिकून ठेवलेल्या मनाला तिच्याशीं लग्न लावणेची इच्छा हाईना. शेवटीं राजानें व प्रधानांनीं मसलत करून मजवर चोरीचा आळ आणला व तुरुंगांत नेऊन कैद करून ठेविले. त्या दिवसापासून तुझी भेट मला अंतरली. तिकडे हा जीव तळमळत होता, ही गोष्ट तुला कळवि कशी ? मी आपली मुठींच आशा सोडली होती ; परंतु जेव्हां मला विचारांनीं कळून आले कीं, या राजकन्येशीं लग्न केल्याशिवाय तुझी माझी गांठ पडत नाही; तेव्हां मी तिच्या ह्यगण्यास कबूल झालों. तरी माझी मुक्तता झाली नाही. आज जेव्हां लग्न लावले तेव्हां मोकळा झालों आणि प्रथम तुला येऊन भेटलों. हे काम तरी, तूं माझ्या भेटांशिवाय जिवंत राहणार नाहीस या समजुतीनें केले. इतकें असून मी अपराधी आहे असें तुला वाटत असेल, तर ही कटथार घे, (कटथार पुढे ठेवतो.) व माझा गळा तोडून टाक. तुझ्या तोंडांतून, वेडमान झालों असे शब्द ऐकून घेण्यापेक्षां, जीव गेलेला फार चांगला ? (तिच्या पुढे डोकें टेंकतो.)

बकावली—(आलिंगन देऊन प्रेमानें उठवते.)
प्रियकरा, तुझे न भेटण्याचें कारण काहींच ऐकून न घेतां मी फार तुला टाकून बोललें याची क्षमा कर.

ताजुलमुल्क—प्रिये, तुझ्याशिवाय मला दुगरी प्यार वस्तु कोणचीही नाही, हे ठाऊक असून तुला माझा इतका राग आला काय ?

बकाबली—प्रियकरा, त्या मागच्या गोष्टी आतां सर्व सोडून द्या. वरचेवर त्या काढून आल्या मनाला दुःख करून घेऊं नका.

ताजुलमुल्क—प्रियतमे, तुझ्या एका शब्दाने माझ्या सर्व दुःखाचा नाश होईल.

बकाबली—प्रियकरा, आतां या दाखीला सोडा. कां तर सूर्योदयाचा वेळ जवळ आला. प्रिया तुला सोडायला फार दुःख वाटते; पण काय करूं. पुढील संकट लक्षांत आले ह्मणजे अंगावर कांटा उभा राहतो. नित्य रात्री तरी नेमाने येऊन माझी गांठ घेण्याला नवी प्रियतमा आड येणार नाहीना ?

ताजुलमुल्क—प्रिये, काय ह्मणतेस हे. किती जरी संकट मजवर आले, तरी तुझी गांठ घेण्यात मी कधी अनमान करणार नाही. तुला येथे टाकून जाणेच मला फार दुःसह होत आहे.

बकाबली—प्रिया, मी उगीच थट्टेने ह्मटले त्याचा का राग मनांत धरला ? (वर पाहून) आतां जलदी करा व देवळावाहेर जा. नाही तर मजप्रमाणेच आपली अवस्था होईल याची आठवण नाही का ? (दुःखाने)

पिठी सोडवते, ताजुलमुल्क देवळाबाहेर जातो व देवळाचे द्वार एकदम बंद होते.)

ताजुलमुल्क—(दुःखाने सुस्कारा टाकून) प्रिये बकावली, तुझे प्रीतीपुढे इंद्रपदसुद्धां मला तुच्छ आहे. हाय, प्रिये हाय. जातो तर आतां, लवकर गेलें पाहिजे. नाहीतर तिकडूनही गळ्याला तात अडकवलीच आहे. (जातो व पडदा पडतो.)

अंक ५ वा.

प्रवेश १ ला.

(स्थळ—महापारेचा महाल, महापारा आसनस्थ असतां पडदा उघडतो.)

महापारा—(आत्मगत) यांतलें खरें इंगीत काय आहे हे मला अगदीं समजत नाही. येवढे मात्र मला पूर्णपणे कळते कीं, तिकडलं मन कांहीं मजबर नाही. ते वस्वर गोड बोलणें, मोजकेच शब्द उच्चारणें, याशिवाय दुसरा एक चमत्कार हा कीं, लग्न झाल्यापासून प्रत्येक दिवशीं रात्रीं पाहते, मध्यरात्रीपुढे कोणाकडे जाणें होतें कोण जाणें! नंतर पाहते स्वारी कोठून येती हे कांहीं समजत नाही. यांच्या संबंधानें तर आतां मला अलिकडे फार संशय येऊं लागला आहे. याचा आतां मी पत्ता पाडणारच. रात्रीं त्यांच्या पाठोपाठ जाऊन हे कोणाकडे

जातात हें पाहीन ह्मटलें, तर इतक्या रात्री जाण्याचें धाडस होत नाहीं. बाबाला ही गोष्ट कळवून त्यांच्याकडून कांहीं तजवीज करीन ह्मटलें, तर अशी गोष्ट कळवायला लाज वाटती. एकंदरींत मी चोर्हीकडून कशी नाडून गेलें आहे. सर्व दिवस हा विषय मला दिसूं लागला आहे. मला तर खास असं वाटतं कीं, यांचें मन कोणातरी स्त्रीच्या प्रीतिपाशांत गुंतलें असतें ; पण असेही संभवत नाहीं. कां तर या शहरांत माझ्यापेक्षां सौंदर्यवान् स्त्री यांना आढळायचीच नाहीं. मग काय असेल तें असो. या संबंधानें काय बरं विचार करावा ? (विचार करित बसते, इतक्यांत चित्रसेन राजा येतो.)

चित्रसेन — बाळे, आतां तुझी प्रकृति नीट आहेना ? कचेरींतून महालाकडे निघालों होतो, तों ह्मटलें सहज तुझाही समाचार घेऊन जावें.

महापारा — (एकदम चकित होऊन) बाबा आपण कां आला ? मला न समजून अपमान झाला असल्यास त्याची माफी असावी. (उठते.)

चित्रसेन — बाळे, सर्वकाळ मी तुला पाहतों ; पण कांहीं तरी तूं चिन्तित असल्यासारखी दिसतेस, याचें कारण मला तूं सांगितलें पाहिजे. जी तुला इच्छा होती ती तर तृप्त झालीच आहे. आणखी तुझा मनांत काय आहे हें कांहीं कळत नाहीं.

महापारा—बाबा, मला कोणतीही काळजी नाही. माझे सर्व हेतु आपण तृप्त केले आहेत; पण—दुसरं कांही नाही.

चित्रसेन—या तुझ्या संदिग्ध बोलण्याचा अर्थ कांहीं मला समजत नाही. तुला कांहीं आगस्त्री वाईट इच्छा उत्पन्न झाली आहे की काय ?

महापारा—बाबा, आपल्या कुळाला बट्टा लावण्याची इच्छा मला कधीही होगार नाही. मग मी थोर कुळांत जन्म तो कशाकरिता घेतला ?

चित्रसेन—मी आपलें सहज तुला विचारिलें ; परंतु तुझ्या वित्तवृत्तीत केर पडल्यापारखा मला वाटते. तूं सतत उदासवागी दिसतेस याचें कारण काय ?

महापारा—बाबा, मला आपल्याला ती गोष्ट सांगायला धीर होत नाही. आपल्याला कदाचित् राग घेऊन त्याचा परिणाम भलताच व्हायचा एखादा.

चित्रसेन—बाळे, जी कांहीं तुझी काळजी असेल ती स्पष्ट मला कळीव. मला संशयांत ठेवू नकोस. तुझी चिंता मी निवारण करतो.

महापारा—तिकडच्या वर्तनासंबंधानें कांहीं थोडसं कळवावयाचं आहे.

चित्रसेन—मग अनमान कां करतेस. काय तें सांग लवकर.

महापारा—त्यांचं आतांशा रात्रीं बारा वाजतां

कोणीकडे जाणं होतं हें कांहीं कळत नाही. पहांटेच्या सुमाराला येणं होतं. यांतलें खरं कांहीं मला समजत नाही.

चित्रसेन—तुझ्या मनाला जी काळजी लागली आहे, ती बरोबर आहे यांत कांहीं संशय नाही. या गोष्टीचा निर्णय झालाच पाहिजे, तरच तुझे लग्न केल्याचें सार्थक होईल.

महापारा—या संबंधानें कांहीं तरी विचार करून तोड काढली पाहिजे.

चित्रसेन—विचार तो आणखी काय करायचा आहे? आज रात्री त्यांचे पाठोपाठ जाऊन काय तो निर्णय करायचा.

महापारा—त्यांना हें कदाचित् कळलें तर मग?—

चित्रसेन—ही गोष्ट मुळीं कोठेंच फोडायची नाही. फक्त तू, मी व प्रधानजी, फार झालें तर तुझ्या दोन सख्या, इतक्यांनाच काय तें ठाऊक. दुसऱ्या कोणाला समजायचें सुद्धां नाही.

महापारा—फार सावधगिरीनें हें झालें पाहिजे.

चित्रसेन—तुलाही बरोबर आलेंच पाहिजे. मग प्रसंग पडेल तसें वागायचें.

महापारा—आपल्या आज्ञेविरुद्ध मी नाही.

चित्रसेन—मोठा चमत्कार आहे. मला या संबंधानें विलक्षण प्रकारचे संशय येऊं लागले आहेत. तुझ्या

लगाचा आधीपासूनच मला कांहीं संशय येत होता तो तर हा नसेलना! मी यासंबंधी आपली खात्री करून घेणारच. या संबधानें कायतो पक्का विचार करण्याकरितां मी प्रधानजीला बोलावून आणून काय तें ठरवितों. जातो तर मी आतां. (जातो.)

महापारा — (आत्मगत) माझ्या मनांत आज कसंसच होत आहे. याचं कारण कांहीं समजत नाहीं. मी मघां घेतलेली शंका जर खरी असली, तर मला जीव ठेवून कांहीं फायदा नाहीं; पण मी तरी अशी भलती शंका कशाकरितां घ्यावी? पुढें काय होईल तें होईल. मीही आतां जाऊन नर्मलेला हें वर्तमान कळवितें व पुढच्या कार्याला तयार करून ठेवितें. (जाते व पडदा पडतो.)

प्रवेश २ रा.

(स्थळ—बकावलीचें देऊळ व देवळा समोरील भाग. बकावलीजवळ ताजुलमुल्क उभा आहे व मागे राजा चित्रसेन, महापारा, नर्मला, चिला, प्रधानजी, व दोन हत्यारबंद सेवक असे लपून उभे असतां पडदा उघडतो.)

ताजुल०—प्रिये बकावली, माझ्याशीं आज कां बरं अबोला धरला आहेस? असा माझ्याकडून अन्याय तरी काय झाला आहे?

बकावली—माणसानं आपली वाट तरी किती वेळ

पहाची कोण जाणें. मी मात्र आपल्या वाटेकडे डोळे लावून बसावे व आरण ठिकडे नव्या प्रियेबरोबर ऐषआराम करीत असावे, हें आपणाला शोभतेना?

महापारा—(एकीकडे) याचकरितां इकडे रात्रें नेणें होवें वाटतं; पण हा काय चमत्कार! हा अर्धी दगडाची कशी! (सर्व आश्चर्य करितात.)

चित्रसेन—(एकीकडे) माझ्या मुलीशीं यानें कपट केलें काय?

ताजुल०—प्रिये, हाच ना मजकडून अपराध घडला. यात्रदल तूं क्षमा कर ह्यणजे झालें.

बकावली—असं बोललं ह्यणजे मग बोलणंच खुंटलं.

ताजुल०—प्रियतमे, ह्या तुझ्या गोड गोष्टीनींच मला अगदीं वेडें करून सोडलें आहे.

महापारा—(एकीकडे) माझ्या प्रियकरा, तूं ह्यणालास तें काहीं खोटं नाहीं. ह्या गोडबोली अवदसेनेच तुला खुळावून सोडलें आहे.

बकावली—असं काहीं तरी ह्यटलं ह्यणजे झालं; पण खरोखर पाहतां आपली बरोबरी काहीं माझ्यानें होणार नाहीं.

ताजुल०—प्रिये, तुझा व माझा विवाह घडावा असा ईश्वरी संकेतच होता इतकेंच. बाकी तूं अप्सरा व मी

मानव असा प्रकार घडावा कसा !

बकाबली—पण ती गोष्ट आण वरचेवर काय ह्मणून मनांत आणतां ! मी अप्सरा झालें ह्मणूनच ही अशी दशा भोगीत आहे.

ताजुल०—तुझी स्थिति पाहिली ह्मणजे मला कधीं कधीं असे वाटते कीं, कांहीं झालें तरी बेहतर आहे. तुझ्या जबळून हळू नये ; पण तुझ्या हृष्टापुढें माझा नाइलाज होतो.

बकाबली—आपणाला व मला तशी गोष्ट केल्यापासून आणखी अधिक संकटांत पडावें लागेल, ह्मणून आण तसें करूं नये.

ताजुल०—प्रियसखे, आतां माझ्यानें तुझ्यापासून दूर राहवत नाहीं. प्रत्येक दिवस कंठणे माझ्या जिवावर येते. (महापारा रागानें चोरून बघते.)

बकाबली—मला तरी फार दुःख होते ; पण काय करूं. माझा का तेथें इलाज चालणार आहे ? (चित्रसेन राजा रागानें ताजुलमुल्काकडे पाहतो.)

ताजुल०—प्रियतमे, तुझा कांहीं तेथें इलाज चालत नाहीं हे खरें आहे ; पण माझे प्राण इकडे तुझे दुःख पाहून व्याकुळ होत आहेत, त्याला मी काय करूं तें सांग

बकाबली—मी दररोज सांगते इकडे आपलें लक्षच नाहीना ? कांहीं दिवस दम धरा ह्मणजे तोच परमेश्वर

आपणांस सुखाचे दिवस दाखवील.

ताजुल० — परंतु मी आतां आशा तरी किती दिवस करावी? बारा वर्षे तर संपून गेलीं. तुझ्या सुटकेचे अज्ञून कांहीं चिन्ह दिमत नाही.

बकाबली — प्रभूची कृपा झाल्यावांचून तशी गोष्ट घडेल कशी? (लपून राहिलेले सर्व पुढें होतात.)

महापारा — (ताजुलमुल्कास) कपट्या, माझा गळा तूं सर्वस्वी कापलास. माझे सर्व जन्माचे तूं मातेरे केलेंस.

चित्रसेन — अधमा, सापाला दूध पाजून जसा जवळ ठेवावा, त्याप्रमाणें कृति केलीस काय?

ताजुल० — अहो राजेसाहेब, यांत माझ्याकडे आपण दोष काय हाणून देतां. मी पूर्वीच आपणाला सांगितलें नव्हतें कीं माझा नाद सोडून द्या हाणून?

महापारा — ज्यावेळेस मी आपणाजवळ जीव देण्यास तयार झालें, त्यावेळेसच का आपण मला मरूं दिलें नाही? गोड गोड शब्दांनीं मला फसवून माझ्यावर सवत उत्पन्न केली काय? (बकाबलीस) अग, तूं इतकी निर्लज्ज अमशील हें मला माहीत नव्हतें.

ताजुल० — खबरदार एक शब्द हिला बोलशील तर, माझे दर्शनसुद्धां पुन्हां घडणार नाही.

बकाबली — प्रियकरा, तिला एकदम तूं इतकें तुटून

बोलूं नकोस. आपलें नष्टचर्य आहे. तेव्हां तुझ्या जीवि-
तासंबंधीं मला फार भीति वाटते.

ताजुल० — माझ्या जीविताचें कांहीं झालें तरी चिंता
नाहीं; पण तुझ्या जीवाला दुसऱ्याकडून मी असेपर्यंत
दुःख कधीं लागूं देणार नाहीं.

चित्रसेन — (रागानें) हे कपट्या, तुझ्या समक्ष
मी इचे माझ्या दूतांकडून तिळाएवढेले तुकडे करवितों.
मग काय करतोस तें पाहूं. नीचा, तुझे असे भलभलते
छंद होते हे मला ठाऊक नाहीं.

ताजुलमुल्क — ही गोष्ट तुम्हीं आतां अगदीं विसरा.
मी असेपर्यंत तुमच्या दूतांच्या हातून कांहीं एक होणें
नाहीं.

चित्रसेन — व्यर्थ बडबड पाहिजे कशाला. सेव-
कांनो, या कंबळाला कैद करा व हे मंदिर पाडून या
स्त्रीस ठार मारून टाका, अशा मी तुम्हांला आज्ञा करीत
आहे.

प्रधान व सर्व सेवक — सरकारांची आज्ञा शिरसा
बंद्य आहे. याक्षणींच आपली कामगिरी अमलांत आण-
तो. (सर्वजण हत्यारें सरसावतात.)

ताजुलमुल्क — ह्या तुमच्या निर्जीव हत्यारांनीं माझ्या
प्रियेच्या अंगाला स्पर्श करण्याची काय छती आहे ?
जोपर्यंत हा खंजोर मजजवळ आहे, तोपर्यंत एकाचीसुद्धा

पुढें पाय टाकण्याची छाती नाही. (खंजीर बाहेर काढतो.)

प्रधान—वटवट कशाला करतोस. हें दिव्य पहा कसें तुझ्या प्रियेचा जीव ध्यायला तयार आहे तें. (तरवार दाखवितो.) हं पाहता काय, करा कत्तल व या महाराजांच्या अपराध्याला करा बंदिवान.

(सर्व तरवारी परजून धांवतात. ताजुलमुल्क आडवा होतो, इतक्यांत भयंकर आवाज होतो. सर्व चकित होऊन जागच्या जागीं उभे राहतात.)

(इंद्राचे पांच दूत पद ह्मणत एकदम येतात.)

पद.

॥ बकावली तूं बारा वर्षे भोगुनि दुःखा हें ॥

॥ सत्यपणातें दावियलें त्वां इंद्र खुषी झाले ॥

॥ प्रेमा फारचि तुजवरि ह्मणुनी मुक्त कराया आले ॥

॥ प्रियकरासह सुख तें भोगी सप्त जन्म तूं हें ॥

॥ इंद्रराजविण कोणि न तुजला ध्यानीं ठेवी हें ॥

॥ महाराजांची स्वारी येतसे नमन करी तूं गे ॥ १ ॥

बकावली—महाराजांनीं मजवर दया केलेली पाहून मला फार संतोष होत आहे. प्रियकरा, आतां आपले चांगले दिवस आले. महाराजांना मान द्यायला तूंही तयार हो. हे बघ ते आलेच. (आवाज होऊन इंद्रराज प्रवेश करितात.)

बकावली—महाराजांचे चरणीं ही दासी लीन आहे.

इंद्रराज—(मंत्र ह्मणतो.)

खुल जा अभीकेअभी ॥ मेरे होकोमसें खुल जा ॥

बकावली तोरें नीतपीतसे ॥ खुष हो जातां हैं हंम ॥ १ ॥

(असें ह्मणून पाणी शिंपडतो. बकावली पहिल्या सारखी होते व देऊळ वगैरे सर्व नष्ट होते. चित्रसेन राजा, महापारा, व त्याचे सेवक सर्व भितात.)

इंद्रराज—परी बकावली, तूं पुन्हां आपल्या पूर्व स्वरूपास धारण कर. तुझ्या शापाची निवृत्ति करून तुला सुखी करण्याकरितां मी प्राप्त झालों आहे.

ताजुल०—(पायांवर नमस्कार करून) या आपल्या दीन मानवावर कृपादाष्टे असावी.

इंद्रराज—हे राजपुत्रा, तुलाही तुझी प्रिय बकावली भिल्लेळ व तूं हिच्यासह सात जन्मपर्यंत संपत्ति संततीचा उपभोग घेशील हा माझा तुला आशीर्वाद आहे.

ताजुल०—महाराज प्रसन्न झाल्यावर कोणती गोष्ट घडणार नाही ?

बकावली—प्रियकरा, आतां उघडपणें महाराजांकडे जायला कांहीं भीति नाही.

इंद्रराज—हे बकावली, आणखी कांहीं तुझी इच्छा असल्यास ती सांग. मी ती पुरी करितों.

बकावली—आपल्या आशीर्वादेकरूनच माझी सर्व

इच्छा तृप्त झाली आहे; पण एक मनांत आहे तें हेंच कीं, आपल्या हातानें आह्मां दोघांचा विवाह व्हावा.

इंद्रराज—कांहीं चिंता नाही, तुझ्या ह्यणण्याप्रमाणेंच करणेचें माझे मनांत होतें. त्याप्रमाणें मी करतो. (ताजुल-मुल्क व बकावली या दोघांचे हात एकमेकांचे हातांत घालतो.) ज्या अर्थीं माझ्या हातून तुमचा पुन्हां विवाह झाला आहे, त्या अर्थीं तुम्हीं शेवटीं विष्णुपदाला प्राप्त व्हाल, व तुम्हां दोघांचें जोडपें जसें या पृथ्वीत धन्य होईल त्याप्रमाणेंच सर्व जगांतील कुटुंबे धन्य होवोत.

बकावली—महाराजांचा अनुग्रह झाल्यावर मंग कांय कर्मा पडणार आहे. (चित्रसेन राजा नम्रतेनें महापारेचा हात घेऊन बकावलीचे हातांत घालतो.)

चित्रसेन—हे महासाध्वी बकावली, मीं जें कांहीं तुला वाईट बोललों असेन, त्याबद्दल मला क्षमा करून ह्या माझ्या कन्येस तुझी दासी करतो, तिचा स्वीकार कर. अनादर करूं नकोस. हिचे पाहिजे तें करण्यास तूं मुखत्यार आहेस.

बकावली—बाई महापारे, तुजशीही तिकडेले लग्न झालें आहे. त्याअर्थीं आह्मांबरोबर तुला आतांच्याआतां चलले पाहिजे. कोणताहि मायापाश मार्गें ठेवून उपयो-गी नाही.

महापार—आपल्याप्रमाणेंच माझा निश्चय आहे.

ज्यावेळेस माझे मन इकडे बसलें, त्यावेळेसच ह्या मनाने तिकडे न सोडण्याविषयीं निश्चय केला आहे.

बकावली—आपल्या दर्शनाने ज्यांच्या सर्व पापांचे क्षालन झालें आहे, असे हे चित्रसेन राजे व त्यांची कन्या महापारा जिचा विवाह माझ्या प्रियकराशीं झाला आहे, त्यांजवर आपली पूर्ण कृपा असावी. (चित्रसेन राजा व महापारासह सर्व इंद्रचरणीं लीन होतात.)

इंद्रराज—तुह्मां सर्वास तो जगच्चालक परमेश्वर सुखी करो. ज्याअर्थी परमेश्वराने आज तुह्मां सर्वास आनंदाचा दिवस दाखविला आहे, त्याअर्थी त्याचे स्तवन होणे अवश्य आहे. तर आतां उशीर करूं नका. (सर्व परमेश्वराचे पद ह्यणतात.)

पद.

नरनारायण हे दोन्ही अवतरले या भूतलावरि ॥
शौर्या गाजवुनि या धरणीं कृतांत असुरा नेले लयासी ॥
कृपा ठेवुनी भक्तजनांवरी तारुनियां त्या नेले स्वपदीं ॥
तैसी कृपा ती ठेवि मजवरी नेई आह्मां तूं आपुल्या स्वपदीं ॥

पद ब्यांडवर.

देई, देई, देई, देई, ईशस्तवन दे ॥

सोडि, सोडि, सोडि, सोडि, विषयवासने ॥

काम, क्रोध, दंभ, हाहि सोडि लवकरी ॥

पृथ्वी, वृष्टी, होवो, काळीं तुष्टही असो ॥

[७९]

साधु, संत, भजन, सदा, नित्यही करो ॥
पाई, पाई, पाई, पाई, हरिपदांबुजा ॥ २ ॥
(सर्व जातात.)

